

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / B. Luiten

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN 41
B. Luiten
Één voor allen

WANDELEN MET GOD 45
J. Luiten
Wereldvoedseldag

MEDITATIEF 46
R. ter Beek
Vragen om meer

ACHTERGRONDEN 47
G. Kwakkel
Een uitdagend boek 2

SCHOOLDAG 52
P.W. van der Kamp
Geen woorden maar beelden

WOORD/WEERWOORD 55
G. Gunnink
Een paradijselijke overheid?

PRAKTISCHE THEOLOGIE
IN KAMPEN 57
C.J. de Ruijter
Praktische Theologie
in Kampen

KERK WERELDWIJD 59
B. Bolt
Kerk en landbouw op Sumba

en verder...
Uit de kerken/Meegelezen

ÉÉN VOOR ALLEN

Kijk uit met de uitdrukking 'plaatsvervangend lijden', zo waarschuwt ds. Harmannij ons. Ze komt in de bijbel niet voor en ze roept misverstand op, je zou zomaar kunnen denken aan een verwisseling van plaats tussen Jezus en ons. Terwijl Hij van begin af aan juist alles met ons wilde delen: Hij kwam wel staan in onze plaats voor God, maar stuurde ons daar niet weg. We stonden en staan er samen.¹

'Plaatsverwisseling' is voor Harmannij daarom een onbruikbare term. Volgens hem is het dan net of je op een afstand kunt kijken naar het lijden van Christus, als naar een achterhaalde zaak. Zo zou het avondmaal een ver-van-je-bed-show worden (blz. 41).

Uitwisseling?

Deze opmerkingen maken m.i. nog een derde artikel nodig, na de vorige twee waarin een begin werd gemaakt met de bespreking van het boekje *Jezus leed wat wij nu lijden*. De rode draad in deze uitgave is, dat Jezus' lijden niet uitzonderlijk

was. Een christen overkomt precies hetzelfde. Zijn lijden was niet meer of minder. Een logisch gevolg van deze gedachte is nu dm ook, dat Jezus niet iets van ons overgenomen heeft, om daaronder te lijden zonder ons. Geen plaatsvervanging in de zin van *plaatsverwisseling* (blz. 29 e.v., met name blz. 45/46), maar in de zin van *uitwisseling* (blz. 35), zo houdt de auteur ons voor. *Uitwisseling in de zin van 'samen-gaan', ieder met zijn eigen inbreng. Je wisselt uit wat je hebt, voortaan deel je alles met elkaar. Christus brengt zijn gehoorzaamheid in, zijn bereidheid om aan het recht van zijn Vader te voldoen, wat het ook*

kost; en wij brengen onze zonden in, de schuld die daarbij hoort en de dood die **daarop** volgen moet. Een prima ruil! Al betekent die ruil niet, dat wij nu onze inbreng kwijt zijn. Je wisselt uit **wat** je (nog steeds) hebt, en zo **doet** Christus het van zijn **kant** ook. Ziedaar het grote verschil tussen 'verwisseling' en 'uitwisseling'. Nog steeds volgens Harmannij.

Taalbederf

Om te beginnen wil ik **bezwaar** aantekenen **tegen** de manier, **waarop** Harmannij omgaat met onze taal.

Eerder zagen we al, dat hij de eeuwige straf van God over onze zonden wel zegt te belijden, maar pas nadat hij eerst zijn eigen definitie

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS.
A.L.Th. OE BRUUNE, DRS. G. GUNNINK,
DRS. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RIJTER.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. OE JONG, DRS. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

K.J. BURGER, Groenestraat 142, 8261 VK
Kampen, Tel. (038) 3325972.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 144,50 per jaar (zeepost). Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij

 de Stichting Bralectah.
Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,84 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

van het begrip 'eeuwig' heeft **gegeven**. Een definitie, waarin 'eeuwig' wordt toegepast op het overlijden en waar de tweede dood buiten valt. Zo blijft het **woord wel staan**, maar de inhoud wordt veranderd. Ditzelfde maken we nu weer mee: 'plaatsvervanging' wil **Harmannij** wel belijden, maar **op** zijn eigen manier: **geen** echte vervanging! 'Plaatsvervangend' betekent namelijk volgens mijn **woordenboek**: 'iemand's werkzaamheden bij diens afwezigheid waarnemend'. Je **vervangt** dus iemand die er niet is. Dat is geheel iets anders dan de 'uitwisseling' waar Harmannij het over heeft.

Hij noemt die uitwisseling vervolgens een **prima** 'ruil'. Maar, o p nieuw volgens mijn woordenboek, **een** mil betekent **een** **verwisseling** van voorwerpen of van posities. Verwisseling! **Precies** het woord, dat Harmannij niet meer wil gebruiken als het gaat over Jezus en ons. **Maar** intussen prijst hij wel 'ruil' aan, een synoniem. Terwijl die 'mil' ook zeker de lading niet **dekt**, want de **voorgestelde** uitwisseling behelst een voortaan 'samen delen'. Laten we dan een **woordenboek** beslissen over theologische zaken? Natuurlijk niet. **Maar** je moet wel de **woorden gebruiken** in de betekenis die ze hebben. Anders krijg je een **warnet van tegenstrijdigheden**, dat helaas in hoge mate typerend is voor dit boekje. En wat belangrijker is: Harmannij heeft bij zijn bevestiging als predikant in de gereformeerde kerken niet alleen beloofd de **woorden** in onze **belijdenis** te laten staan, maar ook hun inhoud.

Om onze overtredingen werd Hij doorboord

De plaatsverwisseling belijden wij bijv. in v+a 38 HC: 'Waarom heeft Hij onder de rechter Pontius Pilatus geleden? Christus is onschuldig onder de wereldlijke rechter veroordeeld, om ons te bevrijden **van** het strenge oordeel van God, dat over ons zou komen'.

Dit spreken gaat terug op bijv. Jes.53: 'Om onze overtredingen werd hij doorboord, om onze ongerechtigheden verbrijzeld; de straf die ons de vrede aanbrengt, was op hem, en door zijn striemen is ons genezing geworden' (vers 5). Ontegengesteld is hier sprake van plaatsvervangend lijden, in de voile zin van het **woord**. **Onze** overtredingen liggen niet langer op ons, maar op **Hem**, en op Hem alleen. Daardoor wordt Hij verbrijzeld, en overkomt ons **dat** niet. Wel ontvangen wij het resultaat ervan, de **vrede** met God.

Ronduit **belijden** wij dit bijv. in DL II 2: 'Maar omdat wij zelf niet in staat zijn die voldoening te geven en ons van Gods toorn te bevrijden, heeft God uit onmetelijke barmhartigheid ons **zijn** eniggeboren Zoon als Borg gegeven. Deze is voor ons en in onze **plaats** aan het kruis tot **zonde** gemaakt en een vloek geworden om **voor** ons te voldoen' (vergelijk ook art.20 NGB). Ieder begrijpt, dit is de harteklop **van** ons belijden. Als dit **niet waar** is, hebben wij als gereformeerde **kerken geen recht meer van** bestaan.

Daarom stellen wij de indringende vraag aan de auteur en zijn **boekje**: wat doet u **hiermee**?

Toch weer anders

Het antwoord is ronduit teleurstellend.

Eerst geeft Harmannij er **blijk** van dat hij goed weet wat wij belijden. Citaat: 'Wij kunnen nu naar het lijden van Christus kijken en zeggen: **verschrikkelijk**, wat **Hij** heeft door-gemaakt. Ooit was dat ook voor ons bestemd. Maar gelukkig is het voor ons niet **doorgegaan**. Want Christus leed het in onze plaats. Hij is door God verlaten, **en** dus kan ons dat niet meer gebeuren' (blz. 31).

Maar dan komt de onthutsende **zin**: 'Dat is echter niet de **voorstelling** die we in de Bijbel zelf vinden'. We moeten het toch weer anders **verstaan**. Hoe dan? Wel, zegt **Har-**

mannij, die passage uit Jes.53 wordt aangehaald in 1 Petr.2, en daar is de strekking van het betoog dat 'christenen juist worden opgeroepen om hetzelfde te willen lijden als Christus heeft geleden'. Hij wijst op 1 Petr.2:20,21, waar staat dat Christus ons een voorbeeld heeft nagelaten, om in zijn voetstappen te treden.

Aldus Harmannij.

Een onbegrijpelijke exegese.

Christus laat ons een voorbeeld na, inderdaad. Petrus legt ook uit wat hij daarmee bedoelt, namelijk dat in Christus' mond geen bedrog werd gevonden, dat Hij niet terugschold als Hij gescholden werd, en als Hij leed niet dreigde. Kortom: het voorbeeld heeft betrekking op de *manier van lijden*: houdt als christen de naam van je Verlosser hoog!

Maar dit voorbeeld zegt niets over de *omvang* van het lijden. En er staat zeker niet, wat Harmannij er wel in leest, dat christenen worden opgeroepen *hetzelfde* te willen lijden als Christus heeft geleden. Hoe zou het ook kunnen? Jezus heeft door zijn lijden, zijn striemen en zijn verbrijzeling mij *van Gods straf bevrijd*.

Het onbegrijpelijke is voorts, dat Harmannij door het simpele (verkeerd) lezen van één enkele tekst, heel Jesaja 53 neutraliseert. Geen plaatsvervanging, ook al was dat 'een geliefde manier van spreken in de tijd van de Reformatie'.

En de rest van de Bijbel dan?

De bewijsvoering op dit centrale punt is bij Harmannij dus uiterst smal. Want Jes.53 is werkelijk niet het enige hoofdstuk, waarin de plaatsvervanging ons geopenbaard wordt.

Te denken valt aan al die offers, die eeuwenlang gebracht werden in de voorhof, dag in dag uit. Brandoffers, schuldoffers, zondoffers: steeds vloeide het bloed van een dier *in plaats van* het bloed van de zondaar. Het vloeide niet samen met het bloed van de zondaar, het

werd niet met hem gedeeld of zo, het werd ook niet 'uitgewisseld', nee, de zondaar stond er inderdaad alleen bij te kijken. Echter niet als naar een ver-van-zijn-bed-show, maar in het gelovig besef dat hij zó met God werd verzoend. Soms moest hij eigenhandig zijn offerdier doden, maar zijn eigen bloed werd nooit gevraagd.

Eeuwenlang werd zó Christus verkondigd.

Ook werd elk jaar een zondebok beladen met de ongerechtigheid van het volk, en de woestijn ingestuurd.

En steeds werd met het Pascha een lammetje geslacht, bloed werd aan de deurposten gesmeerd, om te denken dat dit offer de Joden het leven had gered toen de doodsengel door Egypte ging.

Allemaal verkondiging van Jezus Christus, die komen zou om te sterven in onze plaats, beladen met onze vloek.

Vloek

Maar ook de vloek wordt door Harmannij nieuw geïnterpreteerd. Hij maakt verschil tussen 'een vloek zijn' en 'vervloekt zijn': het eerste treft een ander (je bent een vloek voor iemand), het tweede raakt jezelf (de vloek treft je).

Zo was Christus niet vervloekt.

Maar hij was wel een vloek geworden voor alle zonden in het vlees: in Hem liet God zien hoe ernstig Hij de zonden opneemt en hoe Hij ermee afrekenet. Op die manier kunnen wij ook nog steeds een vloek worden; we wisselen immers alles voortdurend uit.

Aldus Harmannij.

En inderdaad, in Gal.3:13 staat letterlijk, dat Christus voor ons een vloek is geworden. Maar niet in de strekking die Harmannij eraan geeft, want er staat meteen achteraan, als toelichting: 'vervloekt is een ieder, die aan het hout hangt'. Kennelijk kent de Schrift het onderscheid niet, dat Harmannij aanbrengt.

In ieder geval loop ik met de inter-

pretatie van Harmannij vast als ik v+a 39 HC lees: 'Heeft het een bijzondere betekenis dat Christus is gekruisigd en niet op een andere wijze is gestorven? Ja, want daarvoor ben ik er zeker van, dat Hij de vloek die op mij lag, op Zich geladen heeft, omdat de kruisdood door God vervloekt was'.

Harmannij noemt deze belijdenistekst wel, bij wijze van inleiding op een nieuw hoofdstuk (blz. 81), maar hij doet er verder niets mee. Een opmerkelijk hiaat. Hoe zou hij zijn gedachten ooit kunnen rijmen met deze duidelijke omschrijving, dat Christus echt de vloek van mij *overgenomen* heeft?

Gemeenschap

Een zaak, die hier voortdurend doorheen speelt, is die van de eenheid met Christus. Daar zijn allerlei woorden voor: *communio*, *unio*, *gemeenschap*, enz. Ze willen aangeven, dat de Heilige Geest ons door waar geloof bij Christus inlijft, om ons te doen delen in zijn leven en in al zijn weldaden.

Daar heb je dus inderdaad het woord 'delen': wij delen alles samen met Christus.

Heeft Harmannij dan toch niet de goede draad te pakken (op blz. 36 bijv.)?

M.i. niet op de manier, zoals hij daarmee omgaat. Want hij vergeet het *uitgangspunt* van onze gemeenschap met Christus. Het uitgangspunt dat *niet gemeenschappelijk* was.

Jezus heeft daar zijn discipelen op voorbereid, aan de avondmaalstafel: 'Waar Ik heen ga, kunt gij Mij nu niet volgen, maar gij zult later volgen' (Joh. 13:36). Hij ging zijn leven geven tot een losprijs voor velen, Hij alléén!

Harmannij heeft gelijk, wanneer hij zegt, dat Christus ons doet delen in zijn lijden. Maar hij vergeet erbij te zeggen: in zijn *volbrachte* lijden. Dat maakt alles anders. 'Volbracht' staat bij Harmannij kennelijk gelijk aan 'achterhaald'; het zou de viering van het avondmaal tot een

'ver-van- **zijn-bed-show**' maken (blz. 41).

Ten diepste gaan m.i. hier onze **wegen** uiteen.

Jezus leed, wat wij niet kunnen lijden, en goddank **ook** niet hoeven te lijden. In vervolgingen verwerping kunnen wij het zwaar te verduren krijgen, maar wij **hoeven** niet te vrezen wat **Hem** overkwam: de eenzaamheid, de verlatenheid van God en mensen. De vloek **was** op **Hem**, en komt nooit meer op **een** ieder, die in **Hem** gelooft!

De werkelijkheid van het geloof

In zondag 23 **HC** belijden wij, hoe reëel onze gemeenschap met **Christus** is, door geloof alleen. **God** schenkt mij, **zonder** enige verdienste van mijn **kant**, alleen uit genade, de volkomen voldoening, gerechtigheid en heiligheid van **Christus**. Hij rekent mij die toe, alsof ik nooit zonde had gehad of gedaan, ja, alsof ik **zelf** de **gehoorzaamheid** volbracht had die Christus voor **mij** volbracht heeft.

Dit is sterke taal. Zo **kun** je zeggen: ik ben met Christus gekruisigd, gestorven en opgestaan, ik deel in zijn lijden en overwinning van a tot z!

Maar vergeet nooit het woordje 'alsof': Christus ging echt de dood in, onder de toorn en de **vloek** van God. Hij **alleen** droeg die straf, **ón**-ze straf. Wij delen daarin door het in geloof **allemaal** te **ontvangen**. Alsof wij **zelf** dit alles hadden geleden en **waren** begraven.

Ons graf is de **doopvont**! Daarin worden wij **begraven**, met **Christus**, om met Hem op te staan in een nieuw leven. Een hechte **gemeenschap**, en toch duidelijk alleen door zijn bloed.

Eén voor allen!

Slotsom

Mijn conclusie kan geen andere **zijn**, dan dat dit boekje niet had mogen verschijnen.

Ten eerste, omdat het ingaat tegen

het duidelijke evangelie van Christus' plaatsvervangend lijden. Wat **zal** de **schade** groot zijn, **wanneer** mensen dit boekje lezen en er **geloof** aan hechten.

Ten tweede, omdat geen predikant bij de gereformeerde kerken publiek een leer mag uitdragen, die ingaat tegen tekst en **inhoud** van de **belijdenis**, nu met **name** van v+a 44 HC. We hebben **beloofd**, bij afwijkend gevoelen naar de **kerkenraad** of desnoods de meerdere vergadering te gaan. Te verwachten is, dat het daar nu alsnog terecht komt, en die gang van zaken is bijzonder te bemuren.

¹K.Harmannij, *Jezus leed wat wij nu lijden*, Kampen 1997. Alle verwijzingen in dit artikel gaan terug op dit boekje, tenzij anders staat vermeld. Zie voor een introductie een eerste beoordeling de beide voorgaande artikelen van mijn hand.

U UIT DE KERKEN

Beroepen te Enschede-Zuid:

H. **Geertsma** te Zuidhorn; te Leusden (wijk west) en te **Rotterdam-Centrum**: B. Luiten te **Zwolle-Centrum**; te Nieuwerkerk aan den IJssel: W.H. de **Groot** te Broek op **Langedijk**; te **Zuidwolde** (Gron.): M. van Leeuwen, kandidaat te **Umuiden**.

Beroepbaar gesteld door de **clasis Hardenberg**: G.J. **Slotman** te **Zeewolde**, ☎ (036) 5224004.

Bedankt voor Gouda: H.J. **Siegers** te **Ommen**.

Jubilea

Dalfsen – Op zondag 12 oktober jl. **was** het **vijftig** jaar geleden dat dr. **P. van Gulp** in het ambt werd bevestigd.

Pieter van Gulp werd op 16 september 1921 in Scheveningen geboren. Hij studeerde aan de Theologische

Hogeschool te Kampen, waar hij in 1947 **zijn** kandidaats en in 1979 zijn doctoraal theologie behaalde. In 1989 promoveerde **hij** aan de Universiteit Utrecht op een proefschrift getiteld *Kerk en Zending in de theologie van J.C. Hoekendijk (1912-1975)* – een plaatsbepaling. Promotor was prof. dr. J.A.B. Jongeneel.

Dr. **Van Gulp** werd op 12 oktober 1947 in het ambt bevestigd in de gemeente te **Musselkanaal-Tweede Exloërmond**.

In 1951 vertrok hij vandaar naar Meppel en van Meppel ging hij in 1955 naar **Albany** (**Free Reformed Church-West** Australië).

In 1964 kwam dr. **Van Gulp** naar de gemeente van Oldehove, van waar hij in 1968 naar die van **Bunschoten-Spakenburg** vertrok.

In 1972 werd hij bevestigd in de gemeente te **Spakenburg-Zuid** en in 1975 in die te Emmen, alwaar hij in 1986 met emeritaat **ging**. Sinds 1990 is dr. **Van Gulp** hoofdredacteur van het weekblad *Reformanda*.

Adreswijzigingen e.d.

Mussel * Scriba: L. **Meems**, **Lindenlaan 3, 9584 AX** ☎ 0599-454364.

Nijmegen * **Kerkenraad**: ☎ 024-3790490

Rectificatie

In het eerste artikel over het boek van **Wierenga** (in *De Reformatie* van 11 oktober j.l.) is op bladzijde 28, de derde kolom, een halve zin **weggevalen**. Het betreft de tweede zin van het gedeelte onder nr. 1.

Deze zin moet als volgt luiden:

Ook als je alleen maar **kijkt** naar de **menselijke** activiteiten bij het ontstaan van de **bijbel**, vraag ik mij af of deze typering echt toepasbaar is **op** alle onderdelen van de **bijbel**.

W wandelen met God

Je medemens

Samen zijn ~~we mensen~~, allemaal naar Gods beeld gemaakt. Als God voor mensen zijn eigen Zoon overheeft, mogen wij niet op een afstand blijven staan. Juist als christenen zullen we Gods liefde doorgeven. Net als de Here Jezus medelijken ~~hebben~~ met mensen in ~~al~~.

Dat geldt vooral voor mensen *dichtbij*, in je eigen omgeving. Het is

wel gemakkelijk wat te gireren voor mensen ver weg en iemand uit je buurt te laten zitten.

Je kan ook vooral om medechristenen denken, die overigens niet alleen in (voormalige) zendingsgebieden wonen. Maar niet minder zijn al die andere mensen ook je medemens. Als zodanig verdienen ze onze aandacht, onze hulp en ons gebod.

Helpen kunnen we natuurlijk niet overal tegelijk. Maar voor de mensen bidden ~~kunnen~~ we; in elk geval ~~wel~~. ~~Ma~~ je met bid- en dankuur zo kunt bidden, waarom dan niet bij wereldvoedseldag? Zal het niet meehelpen om de hulpacties te laten lukken onder Gods zegen?

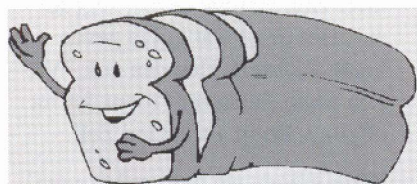
Ongelijk verdeeld

't Is vaak ongelijk verdeeld in de ~~wereld~~. Activisten ~~voor de rechten~~ van de mens is dat een doorn in het oog. Maar moeten wij met grote te-

Deze week was het wereldvoedseldag. Om precies te zijn donderdag 16 oktober.

Nog altijd zijn er landen in de wereld die met honger te kampen hebben. Gebrek aan regen en misoogsten zorgen voor grote voedseltekorten. Denk aan Noord-Korea, India en zoveel landen in Afrika.

Nog altijd is er honger. Het lijkt wel structureel. Is er dan nog wel wat aan te doen? Voor veel mensen en vooral ook kinderen is het al te laat. Het tekent de schrijnende situatie in die gebieden. Wereldvoedseldag is ervoor dat we daar apart bij stilstaan.

Bid- en dankuur

We hebben als kerk al bid- en dankuur ~~voor gewas~~ ~~m~~ ~~arbeid~~. Moeten we dan ook nog apart ~~aandacht~~ besteden aan wereldvoedseldag? Met biduur denk je toch niet alleen om ~~jezelf~~, maar ook om zoveel andere mensen die het hard nodig ~~hebben~~? En met dankuur besef je dat al wat God je gegeven ~~heeft~~, ~~genade~~ is. Die genade bid je ook an deren toe. Besteden ~~we~~ ~~dan niet al~~ genoeg aandacht aan de voedselsituatie in de wereld?

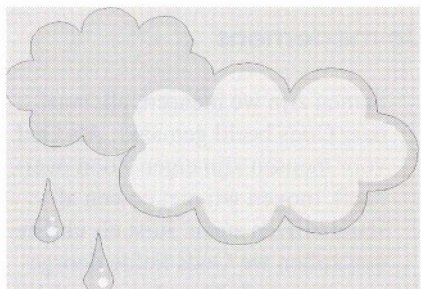
Werelds

Of is wereldvoedseldag iets ~~van de~~ wereld? ~~Van~~ mensen die niet danken en bidden, maar alleen om mensen ~~denken~~? Omdat mensen ~~er~~ recht op hebben dat het beschikbare voedsel op een rechtvaardige ~~ma-~~ aier verdeeld wordt.

In de ~~bijbel~~ lees je ook van Gods toorn over een wereld die in zonde leeft. Als God zijn oordelen over ~~de wereld~~ laat ~~gaan~~, betreft Hij daar ook ons eten en drinken bij. De ruiter op het zwarte paard ~~brengt~~ ais straf van God honger¹. Typisch werelds om daar geen rekening mee te houden. Moet je in de wereld niet eerst en vooral het evangelie ~~brenge~~n? En praktische hulp concentreren op ~~Q~~ zendingsgebieden?

genstellingen tussen arm en **rijk**, honger en weelde, vrede hebben?

God heeft er eens een **bijzondere** demonstratie van gegeven hoe **Hij zijn** gaven **ongelijk verdeelt**. Dat was voor Israël in de tijd van

Amos. God **liet** het regenen in de ene stad, maar niet in de stad even **verderop**.² Het ene **stuk** land kreeg vocht uit de hemel, het andere droogde uit. Ongelijk verdeeld! Wat **was** Gods **bedoeling daarmee?** **Dat** was om ze **allemaal** te laten merken dat ze **zich** bekeren **moes-**ten. Niet maar de één of de ander, **maar** allemaal.³ Wie het **goed** had, moest niet denken dat hij meer verdiende. Leven van Gods genade **moesten** ze allemaal.

En als het **vandaag** zo **ongelijk ver-**deeld is in **&** wereld? De les die **we** daarbij allemaal moeten leren is, dat **we** van genade leven, wij **niet** minder **dan** anderen.

Gods toom zal er zijn, ook vandaag. Maar het is niet aan ons om die concreet ergens aan te wijzen, laat **staan** om er een **excuus** van te maken om mensen in **hun** **nood** te laten zitten.

Evangelie

Extra helpen in gebieden **waar** het **evangelie** is of wordt gebracht, ligt voor de hand. Breng het evangelie daar niet **alleen met** woorden. **Laat** Christus' barmhartigheid ook **zien** in **concrete** hulp.

Maar andersom **wakt** het ook. Geef jij om mensen? Ja **natuurlijk**.

Maar waarom dan? Vul maar **in**. Zeg je 'om de Here Jezus', dan heb je de gelegenheid wat over Hem te **vertellen**. Ook zo komt het evangelie verder.

Toch lukt dat vaak niet. Er is veel **nood** waar je helemaal **niks** mee kunt. Maar bidden kan altijd. Wie doet dat anders? Laten we het als kerken en christenen doen!

En voeg er dan ook, waar dat **kan, de daad bij!** Vanuit onze overvloed kan &t **genoeg**. **Mensen** ver weg zijn **ermee** geholpen. **Mensen** dicht-bij **maken mee** dat je het doet.

Zo laat je Christus' **barmhartigheid** zien en breng je in woord en daad **zijn** evangelie!

¹ Openbaring 6:5-6.

² Amos 4:7.

³ Amos 4:6,8.

R. ter Beek

M meditatief

VRAGEN OM MEER

Lucas 11 : 9-13, vooral vers 13, vgl. Jesaja 65 en Psalm 50.

De Here **Jezus** staat er voor in: je **klokt** bij de Vader in de hemel **nooit** voor niks aan. Zijn **oren** **staan** altijd op scherp. Zijn **armen** **zijn** naar je uitgestrekt. Bidden helpt altijd. 'Hier ben **Ik**', zegt God door Jezus.

Dat beleven we wel **anders**.

Waar vragen we om? Om genezing van kanker? **Om** het leven **van** een **kind**? Om een andere seksuele voorkeur? Om een beetje geluk? Om een **teken** van Gods **vriende-**iijkheid? Om een bewijs **van** zijn superioriteit over onze vijanden?

Wat is Gods antwoord uit de h e mel? Zijn **Heilige** Geest, zegt Je-ms. Het **beste** wat Hij **te** geven heeft: **Zichzelf**. **Hoe** dan ook. Wie zijn naam fluistert of **roept**, **kermt** of **zingt**, krijgt altijd **God Zelf**.

Waar vragen we dus om? We **vra-**gen **om meer**. Om meer van de Va-der. **Om** meer van **&**. Verlosser in ons leven. Om meer van de **Geest**. Om engelen die **voor** ons vliegen.

Leg jezelf in je gebeden. Geef je-zelf **biddend** **mee** aan God. **Zet je-**zelf elke dag op de agenda van de Verlosser, **van** de Heilige **Geest**. Dat is het **allerbelangrijkste** van de dankbaarheid: de Vader aan het werk zetten, **zegt** Jezus. De Heilige Geest **alle** ruimte geven. Voor **meer**.

Daar vraagt Gods **liefde** om, **zegt** Jezus.

EEN UITDAGEND BOEK

Lambert Wierenga

over Bijbel en theologie II

G. Kwakkel

Achtergronden

Dit artikel is het tweede van een reeks over het Soek van dr. Lambert Wierenga, *De macht van de taal de taal van de macht*. In het eerste artikel is een korte samenvatting van *het* boek gegeven en werden enkele positieve punten aangestipt. Uitvoeriger werd stit gestaan bij wat Wierenga schrijft over verhouding tussen God en de Bijbel. Dit tweede artikel gaat in op Wierenga's kritiek op de begrippen die h de gereformeerde theologie met betrekking tot de Bijbel gebruikt worden.

2. Gereformeerde theologische begrippen met betrekking tot de Bijbel

Het derde hoofdstuk van Wierenga's boek *De macht van de taal de taal van de macht* gaat over tien begrippen die in de gereformeerde theologie vaak gebruikt worden als het over de Bijbel gaat. Achtereenvolgens zijn dat:

Auteur (waarbij bedoeld wordt op God als Auteur van de Bijbel), *duidelijkheid*, *eenheid*, *gezag*, *historicititeit* en *betrouwbaarheid*, *inspiratie*, *mensvormig spreken*, *openbaring*, *tijdgebondenheid* (waarmee bedoeld wordt op het gegeven dat volgens de gereformeerde theologie de Bijbel niet tijdgebonden is) en zelfuitleg (de Heilige Schrift is haar eigen uitlegster).

In dit lange hoofdstuk staan veel dingen waar een gereformeerd theoloog zijn winst mee kan doen. Ik noem er drie.

1. Begrippen helder definiëren

Gereformeerde theologen hebben nogal eens de neiging de inhoud van de door hen gehanteerde begrippen bekend te veronderstellen bij de lezers van hun publicaties. De gebruikte begrippen worden niet altijd duidelijk gedefinieerd. Met recht herinnert W. eraan, dat het vereist is dat wel te doen, zeker in wetenschappelijke verhandelingen. Deze eis geldt nog sterker wanneer termen gebruikt worden die in het dagelijks leven een andere betekenis hebben. In dat geval kan het heel zinvol zijn om te zien naar andere termen die minder misverstand oproepen.

Ik wil het bovenstaande aan de hand van enkele voorbeelden verduidelijken.

1. Wie in een theologisch betoog de term 'openbaring' gebruikt, doet er goed aan expliciet duidelijk te maken wat hij daarmee bedoelt. Wat is het verschil tussen wat hij met 'openbaring' of 'openbaren'

bedoelt en de betekenis(sen) van de Hebreeuwse en Griekse woorden die traditioneel met 'openbaring' of 'openbaren' vertaald worden? Wil hij bijvoorbeeld alleen van 'openbaring' spreken wanneer er iets volstrekt nieuws over God bekend gemaakt wordt? Een paragraaf in een dogmatiek kan beter met een duidelijk antwoord op zulke vragen beginnen dan met de opmerking dat het woord 'openbaring' veel in de Bijbel voorkomt (zo terecht W. op blz. 201). Dat is methodisch zuiverder en komt de helderheid alleen maar ten goede.

2. W. stelt, dat spreken over God als 'Auteur' van de Bijbel tegenwoordig het beeld oproept, dat God de verschillende bijbelboeken allemaal eigenhandig op schrift gesteld zou hebben, net zoals W.F. Hermans *Nooit meer slapen* geschreven heeft (blz. 79v.). Ik vind dit zwaar overtrokken. Maar mocht hij gelijk hebben, dan kan het helemaal geen kwaad de term 'Auteur' te laten vallen, een betere te zoeken, of te volstaan met de opmerking dat wat wij geloven ten aanzien van Gods bemoeienis met het ontstaan van de Bijbel niet in één term te vangen is. In elk geval moet wie de term gebruikt als uitgangspunt voor een betoog duidelijk aangeven wat hij ermee bedoelt en wat daar volgens hem de consequenties van zijn. Dat valt W. alleen maar toe te stemmen.

3. Iets dergelijks geldt voor het spreken over de 'duidelijkheid' van de Schrift. Zonder nadere toelichting kan deze term inderdaad het misverstand oproepen, dat de betekenis van alle bijbelgedeelten klip en klaar is zonder dat daar veel exegetische arbeid aan te pas hoeft te komen. Overigens ken ik geen gere-

formeerde theologische verhandeling over de duidelijkheid van de Schrift waarin dit misverstand niet met zoveel woorden de pas afgesneden wordt.

2. Voorzichtig zijn met metaforen
Gereformeerde theologen hebben eveneens de neiging in hun publicaties vrij veel metaforen (overdrachtelijke taal) te gebruiken. Die neiging bespeur ik ook bij mij zelf. Ik denk dat dat samenhangt met het gegeven dat vrijwel alle gereformeerde theologische publicaties op een breder publiek gericht zijn. Dan wil je nogal eens naar een beeld grijpen om iets kort en snel te verduidelijken. Terecht signaleert W., dat een frequent gebruik van metaforen ook ten koste van de duidelijkheid kan gaan. Het kan een betoog makkelijk ongrijpbaar maken, doordat er meer gesuggereerd dan precies omschreven wordt.

Ik denk trouwens wel, dat het gebruik van metaforen in de theologie onontkoombaar is. Ik heb de indruk, dat ook W. zich daarvan bewust is (vgl. blz. 191v.). Zeker als het gaat om dingen als de werkelijkheid van God, zijn eigenschappen en zijn bemoeienis met de Bijbel, ontkom je er vaak niet aan naar beelden te grijpen. Omdat dat de enige manier is waarop je iets kunt zeggen over dingen die je niet volledig kunt doorgronden, maar die je slechts voor een deel kunt begrijpen. Dan hoeft je je voor het gebruik van metaforen niet te schamen. Metaforen zijn immers een taalmiddel dat over fraaie eigen mogelijkheden beschikt. Maar zoals dat bij elk taalmiddel het geval is, brengt het gebruik van metaforen zijn eigen beperkingen en risico's met zich mee. Daarvan dien je je uiteraard goed bewust te zijn.

3. Oppassen voor begrippen die naar elkaar verwijzen

Een aantal van de begrippen uit de gereformeerde theologie die W. analyseert, hangen nauw met elkaar samen. Zo kan de overtuiging

dat de Bijbel het geïnspireerde Woord van God is ('inspiratie'), leiden tot de aanduiding van God als 'Auteur' van de Bijbel. Dat leidt er vervolgens weer toe dat je de Bijbel op een bepaalde manier als een 'eenheid' ziet, dat hij 'gezag' heeft, 'betrouwbaar' is en niet maar 'tijdsgebonden'. Het ene begrip vloeit hier inderdaad uit het andere voort. Daar is niets op tegen. Een dergelijke logische samenhang lijkt mij eerder als een positief punt van de gereformeerde schriftleer aan te merken.

Het gaat pas fout, wanneer je niet slechts bij het eerste begrip naar het volgende verwijst, maar bij dat volgende ook weer terug naar het eerste, met als gevolg dat je beide begrippen op elkaar fundeert. Dan is het risico heel groot dat je in een cirkeltje rond gaat draaien. W. 's klacht dat dit het geval is bij wat de gereformeerde theologie over de Bijbel pleegt op te merken, roept wel enige herkenning op bij theologische studenten, zo is mij gebleken. Zelf ben ik nog niet zo overtuigd. Illustratief in dit verband vind ik W.'s opmerkingen op blz. 202v. ik vind dit, met name door het gebruik van veel pijltjes, eerder een suggestief dan een sluitend betoog. In elk geval is het voor mij onvoldoende als bewijsvoering voor de stelling waarmee W. het geheel beëindigt, namelijk: en zo is de cirkel rond".

Hoe dit ook zij, gereformeerde theologen doen er goed aan alert te zijn op het gevaar waar W. hier op attendeert.

Hermeneutische of dogmatische begrippen?

W. stelt dat de door hem onderzochte begrippen niet stimuleren tot vernieuwend onderzoek van de Bijbel. Daarbij doelt hij zowel op onderzoek naar de aard van de Bijbel in het algemeen (wat in de theologie in het vak dogmatiek pleegt te gebeuren) als op onderzoek naar de interpretatie van concrete bijbelgedeelten (waar de theologie het

vak exegese voor heeft). De genoemde begrippen geven volgens W. geen stuur aan dat onderzoek. Het is eerder zo, dat zij het belemmeren.

In mijn reactie hierop wil ik mij beperken tot W.'s visie op de waarde van deze begrippen voor het onderzoek naar concrete bijbelgedeelten. Dat raakt namelijk mijn eigen vakgebied. Bovendien roept die kant van wat W. zegt, mede in samenhang daarmee, bij mij de meeste kritische vragen op.

Als ik bekijk hoe het onderzoek van het Oude Testament bij mij zelf in de praktijk in zijn werk gaat, dan herken ik wel iets van wat W. zegt. Dat de Schrift duidelijk is, brengt mij nog niet zoveel verder wanneer ik mijn hoofd breek over de vraag welke exegese ik moet kiezen bij een moeilijk verklaarbare tekst. Dat de Bijbel gezag heeft, is van belang voor de gelovige aanvaarding van wat er in de Bijbel staat. Maar het helpt mij niet veel verder wanneer ik als exegeet mij afvraag: wat staat er eigenlijk? Een duidelijke visie op historiciteit is zeker van belang wanneer ik mij bijvoorbeeld bezin op de vraag: bedoelt het boek Job dingen te vertellen die echt op een bepaald moment in de geschiedenis gebeurd zijn of gaat het hier om inkleding? Maar een antwoord op die vraag – of zelfs maar een eerste aanzet daartoe – heb ik daarmee nog niet in handen.

Ik moet echter zeggen, dat ik dat nog nooit als een groot probleem ervaren heb. Ik vraag mij soms wel af, of ik als theoloog bij het onderzoek van het Oude Testament niet te intuïtief en te weinig methodisch of systematisch te werk ga. Maar de neiging om om die reden verwijzend in de richting van de door W. geanalyseerde begrippen te gaan kijken, is bij mij nog niet vaak opgekomen:

Hoe komt dit? Volgens mij doordat hier bij W. een misverstand in het spel is. Hij gaat er zonder meer van uit, dat de genoemde tien begrippen ook het concrete onderzoek

van de Bijbel zouden moeten aansturen en bevorderen. Hij behandelt ze niet **voor** niets als **hermeneutische** begrippen en betitelt ze als hermeneutische **wanbegrippen** (voor alle duidelijkheid: met hermeneutiek wordt in dit verband het vak bedoeld dat zich bezighoudt met de **vraag** hoe je **bij** de exegese – dus in dit geval: bij de uitleg van de Bijbel – te werk dient te gaan). Het is voor **mij** echter de vraag of W. daarmee de **bedoeling** van het gebruik van deze begrippen in de theologie juist getaxeerd heeft. De genoemde begrippen zijn **namelijk** afkomstig uit de dogmatiek en niet zozeer uit de hermeneutiek. Het zijn **allereerst begrippen** (of termen) uit dogmatische betogen. In de dogmatiek wordt gesproken over 'inspiratie' en 'openbaring'. Dáár worden de vier zogenaamde **eigenschappen** van de Schrift behandeld, namelijk het gezag, de **noodzakelijkheid**, de duidelijkheid en de genoegzaamheid. Dáár spelen ook de andere door W. **genoemde** begrippen een rol. Maar deze begrippen hebben daar, in de dogmatiek, een heel andere functie en **bedoeling dan** het **aansturen** of **bevorderen van** concreet **bijbelonderzoek** zoals dat plaats vindt in de exegese.

Hoe functioneren deze begrippen dan in de dogmatiek? Als ik wat rondneus in dogmatische handboeken als die van Bavinck en van Van Genderen en Velema of in een publicatie als Klare *taal* van B. Kamphuis (over de duidelijkheid van de Schrift), dan vind ik globaal het volgende beeld. De woorden die W. als hermeneutische wanbegrippen aanduidt, functioneren in de eerste plaats als termen waarin men een **bepaald** onderdeel of aspect **van** de gereformeerde **schriftleer** probeert te vangen. Die gereformeerde schriftleer is niet zo maar uit de lucht komen **vallen**. Kort gezegd als er **geen ketters** en dwalingen geweest waren, dan **waren** er misschien wel helemaal geen dogma's **geweest en was** er in elk **geval** in **veel** mindere mate iets als

een gereformeerde **schriftleer** ontwikkeld dan **nu** het **geval** is. Met andere woorden: op de achtergrond van de gereformeerde **schriftleer**, inclusief de **daarin** gebruikte termen, staat de confrontatie (W. blijkt dit zelf ook te beseffen; zie b.v. blz. 246). Tegenover andere meningen heeft men geprobeerd te formuleren wat in het licht van de Schrift over **bepaalde** zaken gezegd dient te worden. Heel duidelijk is dat **bijvoorbeeld** het geval bij de vier hierboven genoemde **eigenschappen** van de Schrift. 'De leer van de eigenschappen van de Heilige Schrift ... is ontwikkeld in de strijd tegen Rome enerzijds en tegen het spiritualisme anderzijds', zegt Van Genderen in de door hem samen met Velema geschreven **Beknopte gereformeerde dogmatiek** (blz. 90). Dat brengt met zich mee, dat in deze leer vaak meer gezegd wordt over hoe iets **niet** is dan over hoe het **wel** is. Dat geldt trouwens ook in het algemeen voor kerkelijke dogma's en de dogmatiek: vaak leren ze je meer over wat je **niet** kunt zeggen dan over wat je **wel** moet zeggen. En dat is ook heel nuttig.

In de praktijk gaan de in de confrontatie gekozen termen (zoals '**gezag**' en '**duidelijkheid**') vervolgens vaak een eigen leven leiden. Dat is zeker het geval wanneer ze **een** confessionele status **gekregen** hebben. Dan rijzen in latere tijden vragen naar de precieze reikwijdte van de **termen** of naar de juiste **afgrenzing** van de **inhoud** van de leerstukken die ermee worden aangeduid. Een dogmatisch betoog over de 'inspiratie', de 'duidelijkheid' of het '**gezag**' van de Schrift **kan** dan onder andere de volgende **elementen** gaan bevatten:

- een schets van de concrete historische achtergrond waartegen dat onderdeel van de **schriftleer** ontwikkeld is;
- een bespreking van de schriftgegevens waaraan men in dat onderdeel van de leer probeert recht te doen;
- een omschrijving in de vorm van

een **soort** definitie waarin de precieze inhoud van het onderdeel van de leer dat met de **term** in kwestie aangeduid wordt, kort op formule gebracht wordt.'

Nu zou het best zo kunnen zijn, dat je tegenwoordig in een wetenschappelijk vak **als** de dogmatiek niet meer op een dergelijke manier met je vaktermen moet omgaan. Misschien is het interessant daar een discussie over op te starten. Ik kan dat **niet** overzien, want **ik** ben nu **eenmaal geen wetenschapstheoreticus** of dogmaticus. Maar wat mij wel duidelijk is, is, dat je in rekening **moet** brengen dat termen als 'duidelijkheid' en 'inspiratie' op een dergelijke manier in de dogmatiek functioneren. En dat je **ze** dus niet zo maar kunt gaan behandelen alsof het **hermeneutische** begrippen zijn; dus: begrippen die ervoor bedoeld **zijn** concreet bijbelonderzoek aan te sturen en te bevorderen. Doe je dat **wel**, dan hoeft het niet te verbazen dat het rendement daarvan nogal tegen blijkt te vallen. Is er dan een waterdichte scheiding tussen de dogmatiek en de **hermeneutiek**? Natuurlijk niet. Wat in de dogmatiek, mede met **behulp** van de genoemde termen, opgemerkt wordt over de Bijbel, bepaalt de manier waarop je tegen de **Bijbel** aankijkt. **Dan** valt het bij voorbaat te verwachten, dat de manier **waarop** je in de exegetische praktijk met de uitleg **van** bijbelteksten bezig **bent daardoor beïnvloed wordt**. Je ziet dan **ook** dat enkele van de door W. genoemde begrippen in tweede instantie ook een rol spelen in de **gereformeerde** hermeneutiek. Zij zijn dus naast dogmatische **ook** hermeneutische begrippen geworden. Dat geldt echter niet voor alle tien door W. genoemde begrippen. Het is dus **helemaal** niet zo vreemd, dat lang niet alle door hem genoemde begrippen een sturende rol spelen in de **gereformeerde** exegetische praktijk. Daar zijn zij namelijk ook niet voor bedoeld.

Van Bruggens boek *Het lezen van de Bijbel* bedoelt **wel** sturing te ge-

ven aan het exegetische handwerk. Het boek beweegt zich op het terrein van de hermeneutiek en niet op dat van de dogmatiek. Wanneer ik nu W.'s tien begrippen **naast** dat boek leg, dan valt **mij** op dat er maar twee van de tien een belangrijke rol spelen. Namelijk: God als 'Auteur' van de Bijbel en de 'eenheid' van de Schrift. Deze **termen** functioneren bij **Van Bruggen** echt als begrippen die van grote invloed zijn op de manier waarop bijbelteksten uitgelegd moeten worden. Van deze twee begrippen **kun** je dus **zeggen**, dat zij bij hem niet alleen als dogmatische maar ook als hermeneutische begrippen gebruikt worden. De andere acht door W. genoemde begrippen spelen bij **Van Bruggen** niet of nauwelijks een rol.

Bij de voorganger van Van Bruggen's boek, namelijk **Greijdanus' Schriftbeginnselen ter Schriftverklaring**, **ligt** dat een beetje anders. Begrippen als 'God als **Auteur** van de Bijbel' en 'eenheid' spelen daarin even grote rol als bij **Van Bruggen**. Maar **daarnaast** is het **een** belangrijk kenmerk van **Greijdanus'** benadering, dat hij de regels die bij de uitleg van de Bijbel **gehanteerd moeten** worden uit de Schrift zelf wil afleiden. Je kunt dus met recht zeggen, dat het begrip 'zelfuitleg' (de Schrift legt zichzelf uit) bij hem bepalend is voor de manier waarop het onderzoek van bijbelteksten aangepakt wordt. Maar van de overige zeven door W. genoemde **begrippen** valt nauwelijks te zeggen, dat zij bij **Greijdanus** echt als **hermeneutische begrippen functioneren**.

Er is dus wel **enige** overlap **tussen** de dogmatiek en de hermeneutiek en de **begrippen** (of **termen**) die in beide onderdelen van de theologie gehanteerd worden. Maar van lang niet alle door W. **bekritiseerde** begrippen mag **verwacht** worden, dat zij je methodische hulp geven bij de uitleg van bijbelteksten. Zij zijn er allereerst voor bedoeld om je, met **name** tegenover allerlei ketters en dwalingen, duidelijk te maken

hoe je **wel** en hoe je **niet** tegen de Schrift dient aan te kijken. Ga je **los daarvan zelf** positief met de **uitleg** van concrete bijbelteksten aan de slag, dan heb je **soms wel wat** aan die begrippen en soms niet. Dat pleit niet tegen die **begrippen**. Dat **zou** alleen maar het geval zijn, wanneer die begrippen daar **ook** echt allemaal voor bedoeld waren. De andere kant van deze zaak is, **dat** de gereformeerde hermeneutiek haar **begrippenapparaat** niet zonder **meer** van de **dogmatiek** kan lenen. Zij zal haar eigen begrippen **moeten ontwikkelen, definiëren en uitproberen**. En als zij **wel begrippen uit** de dogmatiek overneemt, zal de eigen betekenis en functie die deze begrippen in de **hermeneutiek** hebben duidelijk omschreven **moeten** worden. Wat dat betreft – **daar moet ik W. gelijk** in geven –, valt er best nog wel het een en ander te doen. Zo **zullen** bijvoorbeeld de consequenties van wat bedoeld wordt **met 'God** als de ene Auteur van de Bijbel' nader gepreciseerd moeten worden dan tot nu **toe** gebeurd is. Hetzelfde geldt met betrekking tot de notie van de 'eenheid' van de Schrift. Als dat nog niet duidelijk was, dan is het goed dat wij daar **door** het boek van W. opnieuw op geattendeerd zijn.

Duidelijkheden zelfuitleg als voorbeeld

Als afsluiting van dit onderdeel wil ik wat ik hierboven gezegd heb met behulp van een voorbeeld nog iets verduidelijken en illustreren. Ik wil dat **doen** door nog iets meer te zeggen **over** de duidelijkheid van de Schrift en **over** de **regel** dat de **Heilige Schrift** haar eigen **uitlegster** is.

De leer van de duidelijkheid van de Schrift is tot **ontwikkeling** gekomen in zestiende eeuw, tijdens de confrontatie **tussen** Rome en de **Reformatie**. Daarbij **ging** het met name om de vraag: **ben** je voor de uitleg van de Schrift aangewezen op en **afhankelijk** van het kerkelijk leergezag of niet? De Rooms-

Katholieken zeiden van wel, de reformatoren ontkenden het. Zij benepen zich daarvoor onder andere op **schriftgegevens** als **Psalm 119 : 105** ('**Uw** woord is een **lamp** voor mijn **voet** en een licht op mijn pad') en 2 Petrus 1 : 19 (over het profetische woord dat **schijnt** als een lamp in een duistere plaats). Het ging daarbij dus niet allereerst om de vraag of de betekenis van allerlei **teksten** in de Bijbel direct duidelijk is of niet. Het **ging** eerder om een gezagskwestie: heeft de g e meente en hebben gelovigen het recht om zich **tegenover** uitspraken van de paus en het kerkelijk **leergezag** op de Bijbel te beroepen of niet? Iets dergelijks geldt voor de regel, dat de Schrift haar eigen **uitlegster** is. Daarbij ging het om de vraag: bepaalt het kerkelijk **leergezag** de regels voor de uitleg? Of mag je **je daarvoor ook** rechtstreeks op de Schrift zelf beroepen? De reformatoren meenden, dat **alleen** het laatste in **overeenstemming was** met het principe van het Sola Scriptura (de Schrift alleen) en het gezag dat aan de Schrift toegekend dient te worden. Als het om de regels voor de uitleg gaat, dient het kerkelijk leergezag te **wijken** voor het beroep op de **Schrift** zelf. Tot zover is er, denk ik, nog niet zoveel aanleiding tot vragen en misverstanden. Dat wordt anders wanneer deze begrippen (duidelijkheid en **zelfuitleg**) los van de bedoeling die zij in hun **oorspronkelijke** historische context hadden, gaan functioneren. **Dan** rijzen er vragen als:

- wat wordt er nu eigenlijk voor iedere gelovige **bijbellezer** duidelijk **genoeg** geleerd in de Bijbel: alleen wat direct **nodig** is om behouden te **worden** of veel meer?
- als de Schrift duidelijk is, hoe kan het dan dat de dames en heren exegeten **over zoveel teksten** met elkaar **van mening verschillen**?

Dat **zijn** best zinnige vragen. En het is **goed** dat de dogmatiek zich

daarop bezint en zich afvraagt **wat** in dit verband de reikwijdte van teksten als Psalm 119 : 105 en 2 Petrus 1 : 19 is. Zo valt **er** dus ook in later tijd nog best wel wat te doen met betrekking tot de **inzichten** die tijdens de **confrontaties** in de zestiende **eeuw** gegroeid zijn. Bovendien komt het meer dan eens voor, dat deze inzichten je **enige** hulp kunnen bieden in nieuwe discussies, bijvoorbeeld in de confrontatie met de nieuwe **hermeneutiek**. Maar wat moet je **ermee** wanneer je zelf, in de twintigste eeuw, een pericoop uit de **Bijbel** pakt en de **betekenis** daarvan wilt nagaan? Uiteraard heeft wat sinds de zestiende eeuw over 'duidelijkheid' en 'zelfuitleg' naar voren gebracht is daar wel consequenties **voor**. Je **treedt** de tekst bijvoorbeeld positief **tege-**moet, in de verwachting dat deze je iets te zeggen zal hebben en dat je er tot op zekere hoogte achter **kunt** komen **wat** dat is. En je weet, dat je **als** **exegeet** niet kunt zeggen: 'men **raadplege** wat het **kerkelijk** leergezag **over deze** tekst naar voren heeft gebracht en dan heeft men de juiste uitleg te pakken'. Maar concrete aanwijzingen voor hoe ik zelf bij de **exegese** te **werk** moet **gaan**, heb ik daarmee nog niet. Ik kan wel (met de regel van de 'zelfuitleg' in **mi jn** achterhoofd) **gaan** kijken naar wat ik ergens **anders** in de Bijbel aan informatie kan vinden over de betekenis van de tekst waar ik mee bezig ben. **Maar** dat levert lang niet altijd wat op. Concrete hermeneutische aanwijzingen bezorgen noties als 'duidelijkheid' en 'zelfuitleg' mij dus niet altijd. Maar **als** ik **hun** historische achtergrond in rekening breng, verbaast mij dat **allerminst**. Deze noties **waren** **er** immers **voor** bedoeld om in een **specifieke** historische **confron-**tatie algemene uitspraken te doen over **de** aard van het geheel van de Bijbel en niet over de exegese van specifieke bijbelgedeelten. Het is dus helemaal niet verbazingwekkend, dat W. enerzijds constateert dat de gereformeerde theologie met kiem de duidelijkheid van

de Schrift **verdedigt**. Terwijl hij **an-**derzijds moet constateren dat er nog heel wat meningsverschil over de betekenis van **van** alles en nog wat is. Evenmin is het verbazingwekkend, dat het ondanks de regel dat de Schrift zichzelf uitlegt, niet mogelijk blijkt **een** complete, praktisch hanteerbare **set aan uitlegkun-**dige regels direct uit de Bijbel te distilleren. Gezien de manier waarop **Greijdanus** te werk gaat in zijn *Schriftbeginselen* ter *Schriftverklaring*, is het wel **enigszins** te begrijpen dat W. iets dergelijks van de gereformeerde theologie verwacht. Het misverstand dat ik hier bij W. constateer, is dus althans voor een deel een **begrijpelijk misverstand**. Het is er niet minder **een** misverstand om. Dat **wordt** je wel duidelijk, wanneer je – **anders dan W.** – de eigenlijke achtergrond van **be-**grippen als 'duidelijkheid' en 'zelfuitleg' in rekening brengt.

Geraadpleegde literatuur

- Bavinck, H., *Gereformeerde dogmatiek I*⁴, Kampen 1928, 255-465.
Bruggen, J. van, *Het lezen van de bijbel*, Kampen 1981.
Callahan, James Patrick, *Claritas Scripturae: the Role of Perspicuity in Protestant Hermeneutics*, in: *Journal of the Evangelical Theological Society* 39 (1996), 353-372.
Genderen, J. van; Velema, W.H., *Beknopte gereformeerde dogmatiek*, Kampen [1992], 34-111.
Greijdanus, S., *Schriftbeginselen* ter *Schriftverklaring*, Kampen 1946.
Kamphuis, B., *Klare taal*. Barneveld [1988].

¹ ik zeg: een dogmatisch betoog **kān** deze elementen bevatten. In de **praktijk**, bijvoorbeeld in het handboek van Van Genderen en Velema, **ontbreekt** het laatste onderdeel wel eens. Dat is te betreuren, omdat de duidelijkheid daardoor **bepaald** niet bevorderd wordt.

Ds. J. van Amstel

Over Gods leiding gesproken...

Indien er geen toeval bestaat, maar alles tot in de kleinste details leiding van God is, *waarom gebeuren de dingen dan zo?*

Een boek voor jongeren... en ouderen.

Ing. 112 pag., f 15,90

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

Drs. P. Groenenberg (red.)

Gelovig Denken

Twaalf hoofdstukken over onderwerpen voor vereniging, bijbelkring of persoonlijk gebruik. Met gesprekspunten.

Geb. 204 pag., f 28,00

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

GEEN WOORDEN MAAR BEELDEN

P.W. van de Kamp

Schooldag

(Situatie-1)

Ademloos **zitten** ze voor de buis. Vader **en** moeder zijn niet thuis. Naar de **drie** kinderen wel. Dochter, zoon, dochter. **Hun** ogen kleven aan het beeld. Doet ie het of doet ie het **niet**? Krijgen **ze elkaar of krijgen** ze elkaar niet? Het geluid van de buis vult de huiskamer. Dat is eigenlijk ook het enige geluid. Zo nu **en** dan hoor je **een** instemmend of afkeurend gemompel. De anderen horen het niet eens. Alle drie gaan ze helemaal op in de buis. Beelden en nog eens **beelden**. Gestommel in de gang. Vader en moeder **zijn** er. 'En je zou om half tien naar bed', zegt moeder tegen haar jongste dochter. 'Ja **maar**, mam, het is zo spannend. Ik ben de tijd helemaal vergeten. Mag ik **nog** heel even verder kijken? Het is bijna afgelopen'. Moeder zegt: 'nou, vooruit dan. Maar daarna ga je echt naar bed'. En vader **zegt**: 'jullie snappen toch wel dat ik om half elf nog naar Nova **wil** kijken'. Geen antwoord. Dochter, zoon, dochter zitten ademloos **voor** de buis.

(Situatie-2)

Een paar weken later. Huisbezoek. Vader, moeder, dochter, **zoon**, dochter en **twee** ouderlingen. 'Hoe vinden jullie het 's zondags in de kerk?', vraagt ouderling-1. Doodse stilte. 'Je mag het **eerlijk zeggen**', voegt ouderling-2 **eraan** toe. 'Saai', zegt de oudste dochter, 'absoluut saai'. 'Wat vind je dan saai?', vraagt ouderling-1. 'Nou, **gewoon** alles', antwoordt de oudste dochter. 'Alleen maar woorden. **Moelijke** woorden. **Ik snap** er **vaak** niks **van**. Het zegt me zo weinig'.

Moeder wil haar dochter helpen: 'wat zei je een paar zondagen geleden ook **maar** weer? Toen kwam je met **zo'n** typische uitdrukking de kerk uit'. Dochter: 'ja, toen kon ik het echt niet volgen. Daarom zei ik dat een preek met ondertiteling wel tof zou zijn'. De ouderlingen schieten in de lach. 'Ik **geloof** dat ik **maar eens naar bed** ga. Het is al half tien geweest'. De jongste dochter staat op. 'Daar doe je verstandig **aan**', reageert vader. 'Je **moet** er morgen weer vroeg uit'.

Beeldcultuur

Met de beschrijving van deze twee situaties probeer ik iets te laten zien van de verschuiving van een wmd-cultuur **naar** een **beeld-cultuur**. Je kunt ook zeggen: van een luister-cultuur naar een **kijk-cultuur**. Wij leven in een tijd **van** snelle veranderingen. Eigenlijk hebben wij in de periode van **één** generatie die verschuiving van een **woord-cultuur naar een beeld-cultuur** zien(!) gebeuren. Wij zijn **in zeer** korte tijd gewend geraakt aan **televisie**, video, computers, faxen en internet. – De wat oudere mensen onder ons **hebben** die verschuiving zelf **mee** gemaakt. Zij zijn opgegroeid in een tijd en in een samenleving waarin de televisie nog niet eens **bestond**. Mensen lazen boeken en kranten en luisterden naar de radio. Ik **kan** me nog herinneren **dat** mijn opa zijn kleine radiotoestel behandelde alsof het zijn grootste schat was. Vandaag hebben al die **oudere mensen** een televisie en **sommigen** hebben zelfs een computer. – Mensen die nu 40-50 jaar zijn, groeiden op in een buurt **waar** slechts een paar mensen een **televisie**

sie hadden. Daar zat het huis dan ook vol kinderen op woensdagmiddag. Toen ik een jaar of 10 was, **ging ik bij de burens** voetballen-kijken. Wat lijkt dat lang geleden. Als ik zou willen, kan ik nu elke avond naar voetballen kijken.

– **Voor jongeren** vandaag horen televisie **en** video net zo goed bij de spullen die je thuis hebt als een **stofzuiger**. Een andere situatie kennen ze eigenlijk niet. Ze worden groot met de computer en internet. Wij **allemaal** (ouderen en jongeren) leven in een beeld-cultuur. We zijn ernaar toe gegroeid of we groeien erin op.

Alleen: welke gevolgen heeft nu die verschuiving van woord- naar beeld-cultuur? Of: van luister- naar kijk-cultuur? **Over** welke zaken gaat het dan?

Je kunt dat zo zeggen: het gaat om een verschuiving van een cultuur waarin bij communicatie woorden dominant zijn **naar** een cultuur waarin **bij** communicatie beelden dominant zijn.

In een **woord-cultuur** (luister-cultuur) worden ook 'beelden' **gebruikt**: plaatjes **in** een boek, foto's in de krant. Maar voor het overdragen van **informatie** (voor **communicatie**) gaat het vooral om woorden. Woorden via **boeken w** kranten. **Daarbij is belangrijk dat** je je de inhoud van die informatie (wat je leest in die boeken en kranten) **zelf** moet voorstellen. Je moet voor jezelf een 'beeld' **maken** van wat je leest. Daarbij heb je de vrijheid om je eigen voorstelling te maken. Met je persoonlijke inbreng en vanuit je eigen gezichtspunt. Moet je maar eens denken **aan** de verfilming of televisie-bewerking

van een boek. **Zolang** je een boek alleen **maar** gelezen hebt, maak je ook je eigen voorstelling van het verhaal. Je fantasie heeft vrij spel. Als je de verfilming van het boek hebt gezien, is je fantasie gevangen. **Dan** hebben filmbeelden je voorstelling van het verhaal vastgelegd. En als je dan het boek nog **sens** leest, spelen de **filmbeelden** voortdurend door je hoofd. Zo werkt dat.

Zo **kom** ik meteen bij de **beeld-cultuur** (de kijk-cultuur). **Dan zijn** juist beelden dominant bij communicatie. **Nog niet** eens een halve eeuw **geleden** zeiden mensen tegen **elkaar**: 'nog even naar het nieuws luisteren' (op de radio). **Vandaag** kijken(!) **wij naar** het nieuws. **Wij kijken** naar het journaal. We luisteren wel naar Pia Dijkstra en Philip Freriks, maar we kijken vooral naar **hen**. En we **lezen**(!) het **nieuws** **hoogstens** nog eens na **in de krant**. In een **beeld-cultuur** zijn woorden **dus** niet opeens verdwenen. Maar ze zijn gekoppeld aan beelden. In onze kijk-cultuur wordt **alles** gevisualiseerd. Overal horen beelden bij. Bij **lessen** op school **worden** video's **vertoond**. **Computer-programma's** (software) verschijnen in beelden op je **beeldscherm**. **Onze leefwereld** wordt **steeds** meer gedigitaliseerd. De nulletjes en eentjes in mijn computer verschijnen als **beelden** op mijn scherm. **Bij de kassa** in de supermarkt wordt de **prijs** van mijn **vacuüm** verpakte koffie via de streepjescode digitaal weergegeven. Dat is de beeld-cultuur van de **informatie-technologie**.

Een wereld van verschil

Is er dan **helemaal** geen woord-cultuur **meer**? Zeker wel. **In** die **twee**-de situatie die ik beschreef (die van het huisbezoek) kwam die **woord-cultuur** (luister-cultuur) juist **om** de hoek kijken: de wereld van de kerk. In de wereld om ons heen gaan we steeds meer **kijken**. **Kijken** naar beelden. Dat is een **kijk-cul-**

tuur. **In** de wereld **van** de **kerk** luisteren we vooral. We luisteren naar woorden. Dat is een **luister-cultuur**. Dat is natuurlijk niet zo-maar. De **luister-cultuur** in de **kerk** heeft **als achtergrond** dat **onze** God, de Vader **van** Jezus Christus, een sprekende God is. 'Niemand heeft ooit God gezien'. **Nee**, want God heeft zich aan ons bekendgemaakt niet **door** zich te laten zien, maar **door** te spreken. God is een God die zich sprekend **openbaart**. En dat **vraagt** van mensen een luisterhouding. Een wereld van verschil. **Twee** culturen. Een luister-cultuur en een **kijk-cultuur**. En het wordt heel spannend als die twee culturen elkaar raken. Bij **voorbeeld** op zondag in de kerk. Mensen **komen** op zondag **in** de kerk vanuit die beeld-cultuur van elke **dag**. Ze komen met een hoofd vol beelden. Ze zijn gewend aan **beeld-communicatie**. Naar in de **kerk** moeten ze **luisteren**. Luisteren naar woorden. In de kerk komen ze in **een andere** wereld. In een andere cultuur. **Een cultuur van** luisteren en niet van **kijken**. Waar woorden niet gekoppeld zijn aan beelden (hoogstens aan **sacramenten**: doop en avondmaal).

Zo wordt die wereld **van** verschil **steeds** meer een probleem. De **vraag** wordt **steeds** dringender: winnen de zondagse **woorden** van de luister-cultuur het nog **van** de dagelijkse **beelden** van de **kijk-cultuur**? Vanuit de beeld-cultuur waarin we leven vervreemden we steeds meer van de woord-cultuur van de kerk. Geen woorden maar beelden.

Vechten tegen beelden?

Het is belangrijk **dat** wij met **elkaar** beseffen dat wij die verschuiving van woord- **naar** beeld-cultuur niet **kunnen** terugdraaien. We kunnen die verschuiving niet "terugschuiven". Je kunt er niet achter terug. Die beeld-cultuur is een **gegeven**. **Vechten tegen** die moderne beeld-cultuur heeft weinig zin. Het is wel zinvol om zo'n verschuiving te **beoordelen** en er **goed** mee **om** te

gaan. Er **zitten** negatieve en positieve aspecten aan. Maar het gaat mij vandaag om de zaak zelf. Om het probleem zelf dat wij **allemaal** kunnen constateren en waar **we** (misschien?) allemaal mee worstelen. Iedereen kan constateren (allereerst bij zichzelf) dat de televisie zich een **vaste** plaats in onze huizen heeft verworven. En dat geldt **ook** voor de computer en steeds meer voor internet. Wij leven **in** een beeld- en kijk-cultuur. En iedereen kan constateren dat met die verschuiving van woord-cultuur naar **beeld-cultuur** een stevig **probleem** op **ons** bordje ligt. Laat ik het toespitsen op de zondagse preek. Hoe bereik ik mensen die in een beeld-cultuur leven? Hoe **kan** ik mensen naar woorden laten luisteren als ze gewend zijn om naar beelden te kijken? Dat is **een** probleem waarmee **we** studenten in **Kampen** proberen vertrouwd te **maken**: hoe bereik je met woorden van een preek de hoorder in de kerk die gewend is aan beelden van een **scherm**? Want dat is de realiteit waarin **vandaag** preken worden gemaakt en gehouden.

Is er een oplossing?

Het probleem heeft iets **onoplosbaars**, omdat het zo ingewikkeld is. En het is zeker niet w dat wij hier in **Kampen** zo maar even een oplossing uit onze mouw schudden.- We moeten er met elkaar over **nadenken**. Een **preek** is gelukkig **ook** niet het enige communicatie-middel in de kerk. Met het oog(!) op de beeld-cultuur **waarin** we leven kunnen **we** **ook** **nadenken** over **andere**, aanvullende **'werkvormen'**. Maar als het gaat om de zondagse preek wil ik in **elk** geval op twee zaken wijzen:

(1) Een **predikant** (en ook een **aanstaande** predikant) **moet** zich van het probleem bewust **zijn**. Je moet je goed realiseren dat je hoorders mensen zijn die ingesteld zijn op **beeld-communicatie**. Je kunt niet veronderstellen dat mensen **toch**

wel luisteren. Dat mensen zonder moeite naar een preek van 20-25 minuten luisteren. Want ze zijn gewend aan de snel wisselende heelden op de buis en ze raken **steeds** meer ontwend aan het luisteren naar iemand die **woorden** spreekt. Als prediker moet je alles geven om de aandacht van je hoorders te trekken. De beeld-cultuur van vandaag is een uitdaging om te preken met variatie, met kleur, met **beweging**. Anders *gaat* bij de hoorder de **knop** om!

(2) Daarom zal een **predikant beeldend moeten** preken. Als prediker moet je woorden **spreken** die iets **te zien** geven. Je moet taal gebruiken die je kunt zien. Ik kan dat het beste verduidelijken met voorbeelden. Ik zal **het** begin laten horen van twee **preken** over 1 Timoteüs 4:4. Laten we die tekst maar eens voor ons nemen. **'Want** alles wat **God** geschapen heeft, is goed en niets daarvan is verwerpelijk, ais het met dankzegging aanvaard wordt'. Paulus **schrijft** die woorden aan Timoteus om **'leugensprekers'** tegen te spreken die het gebruik **van** allerlei **scheppingsgaven van God** verbieden.

Het begin van een niet-beeldende preek over die tekst gaat zo:

'Onze tekst **van** vandaag laat zien dat **alles wat** we hebben van God **komt**. En dat het daarom goed is. Want Bij heeft het geschapen, **zegt** Paulus. Daarom **mogen we** er blij **mee** zijn en God ervoor **danken**. Danken **voor** al het **goede** dat Hij ons geeft.

Wij vergeten dat **vaak**. Wij zijn **meestal** druk bezig met onszelf en met onze problemen. En dan vergeten we om ons heen te **kijken** en **oog** te hebben voor alle goede dingen van God. Dat is niet goed. En daarom willen **we** vandaag aan de hand **van** 1 Timoteus 4:4 nadenken over onze omgang met het goede dat God geeft.'

Deze preekwoorden laten nauwelijks iets zien. Ze roepen niets op.

Ze zijn niet beeldend.

Het kan **ook** zo (met dezelfde inhoud!):

'Vrienden van ons hebben een dochtertje. **Anderhalf** jaar oud. Ze klapt voor bijna alles in haar handjes. Daar is ze dol op. Als je **haar bordje** pap op tafel zet: ze klapt. Als je haar tussen haar speelgoed in zet: ze klapt in haar handen. Als je **haar** meeneemt naar het strand en ze de golven ziet rollen: ze **applaudiseert**. 'We zijn alleen bang', zeggen **onze** vrienden, 'we **zijn** bang **dat** ze er op een dag mee **ophoudt**.'

Dat kun je je voorstellen. Te snel stoppen we met klappen voor wat we hebben en **voor** wat we zien. Te snel vergeten we te applaudiseren voor het leven. Vandaag gaan we het weer leren: **applaudiseren** voor alles wat God geschapen heeft.'

Dit preekbegin is heel beeldend.

De **woorden** roepen beelden op. Er wordt **een** taal **gesproken** die je **kunt** zien. **Een** goed voorbeeld van beeldend preken.

Uiteraard zijn het maar voorbeelden. Maar ik hoop dat ze duidelijk maken dat je ook bij het **maken** en houden van preken juist door taalgebruik **mogelijkheden** hebt om **rekening** te houden met die verschuiving van **woord-cultuur naar beeld-cultuur**. Daar zijn we hier in Kampen mee bezig. Daar denken we over na en we oefenen ermee. Want verschuivingen in de cultuur betekenen inderdaad huiswerk **voor** de theologie.

Naschrift

– Ik ben me ervan bewust dat aan de verschuiving van woord- naar beeld-cultuur veel meer vastzit dan in deze schooldagtoespraak is aangegeven. Het gaat om een nogal ingewikkelde problematiek die door de theologie goed doordacht moet worden, zeker als het gaat om preken **maar** bv. ook in verband met catechiseren. Ik heb in mijn toespraak ook **kort** de sacramenten genoemd die juist in een beeldcultuur een eigen accent (kunnen) krijgen. Ook daarover moet verder nagedacht worden. Verder moeten de raakvlakken van het onderwerp met het tweede gebod (vgl. zondag 35 van de Catechismus) ook de nodige aandacht krijgen.

– Over de zaak zelf bestaat veel literatuur. Informatief en prikkelend is J.P. de Ruiter, Van leescultuur naar beeldcultuur, in: *Hollen en stilstaan. Verantwoorde tijdsbesteding* (K. van den Geest e.a.), Barneveld 1992, 50-73. Bekend is het boek van Neil Postman, *Amusing ourselves to death*, New York 1985 (Nederlandse vertaling: *We amuseren ons kapot*, Houten 1992). Zie ook John Stott, *I believe in preaching*, London 1982, 64-83 (over 'the cybernetics revolution'). De televisie speelt ook een belangrijke rol als het gaat om zinging: zie daarover David Mol, *Onze digitale God. Religieuze en pastorale kanten van televisie*, Kampen 1997. Vanuit de kerken wordt al jarenlang geworsteld met het fenomeen 'massamedia': zie de (al wat oudere) bundel *Kerk en massamedia* (C.J. Bamelink, red.), Baarn 1971. Vgl. daarover ook W. Koole, *De troost van televisie*, Kampen 1993. Met het oog op preken noem ik de dissertatie van B.D. Schuringa, *Hearing the word in a visual age. A practical theological consideration of preaching within the contemporary urge to, visualization*, Kampen 1995 (zie de recensie van dit boek door C.J. de Ruijter in het *Nederlands Dagblad* van 20-09-1997). – Het tweede (beeldende) preekvoorbeeld is ontleend aan David Buttrick, *Homiletic. Moves and structures*, Philadelphia 1987, 88 (met dank aan Jos Douma, wetenschappelijk assistent aan de TU-Kampen, met wie ik heb doorgesproken over het opnemen van preekvoorbeelden in deze schooldagtoespraak).

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Dr. W.G. de Vries

Jozua

Gods belofte inzake het erfland wordt heerlijk vervuld

Ook nu is weer gebruikt gemaakt van recente exegese bij de uitleg van het boek Jozua. Het is een doorlopend verhaal geworden, waarin niet alles wordt behandeld. Maar duidelijk zal blijken hoe actueel Gods openbaring in het boek Jozua is voor onze taak en plaats in deze tijd.

192 pag., geb., f 30,00

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

EEN PARADIJSELIJKE OVERHEID?

G. Gunnink

W
woord/weerwoord

Moet de overheid als instelling van God geëerbiedigd worden? **Daar** laat de **Bijbel** geen twijfel over bestaan.

Maar is die overheid door **God** al in her paradijs ingesteld?

In Reformatie van 13 september wees ik er op, **dat** artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis als volgt begint: 'Wij geloven dat onze goede God om de verdorvenheid **van het menselijk** geslacht geboden heeft, dat er **koningen**, vorsten en overheden zullen zijn'. Ik sloot me daarbij aan. Me dunkt, onze **belijdenis** is duidelijk. Ik zag geen aanleiding in het kader van een lijvig genoeg geworden boekbespreking hier breder op in te gaan.

Twee schriftelijke reacties die ik kreeg vormen **een** goede aanleiding er nu **iets meer** over **te** zeggen. Hebben mensen als **Groen** van **Prinsterer**, K. Schilderen **anderen** niet duidelijk gemaakt, dat het **wezen** van de staat al in het paradijs te vinden was? Vinden we in **Adam-voor-de-aval** niet een 'voorafbeelding' van de aardse overheid?

Het gaat hier om **meer** dan een theologenkwestie. Op de achtergrond staat de vraag welke **invalshoek** je kiest, wanneer je als christen bezig bent op het terrein van de politiek. Door het paradijs als uitvalsbasis van de overheid te zien, zorg je voor een stuk **principeel** verzet **tegen** de **anabaptisten** (dopenen), **met** hun negatieve en zelfs revolutionaire benadering van de politieke 'gezagskring'. **Eén** van de schrijvers stelt: de **paradisale** oorsprong van het overheidsgezag is door de confessionele **Gereformeerden** vanouds geleerd, dit tegenover de doperse benadering.

Laat ik puntsgewijs reageren.

1. **Wanneer ik** Genesis 1 en 2 lees **vind** ik daar simpelweg geen 'overheid' in onze zin van het **woord**. Adam was als **beeld** van **God** onderkoning over het geschapene, maar dat is iets anders dan een koning met onderdanen. Het is dan **ook** opvallend, dat degenen die de overheid in het paradijs situeren dat meestal doen via **toevoegingen als: in de kiem** of **in** **wezen** vind je daar de burgerlijke overheid al, of: je vindt in Adam een **voorafbeelding** van **de overheid** e.d. Dat **heeft** iets geconstrueerds.
2. Het is **opvallend**, dat we met name sinds K. Schilder zo'n **behoefte** hebben de overheid in de **scheppingsorde** te **zoeken**. M.i. een **overreactie** op A. Kuiper, die de overheid pas in Genesis 9 : 6 **gestalte** ziet **krijgen**. Wat Kuiper daarover schreef, in verband met de 'gemene gratie' **was** niet van speculatie ontbloot. Maar wat K. Schilder in 'Wat is de hemel' schrijft (Kampen 1935, p.250) is dat volgens mij evenmin. Hij schrijft daar **uitvoerig over** wat er gebeurt **zou** zijn wanneer er geen zondeval **zou** hebben plaatsgehad. In **vrede** en zonder wapengekletter **zou** uit de hof de stad opbloeien.
- Ik ga **liever** uit van feiten: van het feit van de zondeval en van het feit, dat in het Nieuwe Testament overheid en zwaardmacht aan **elkaar** verbonden worden. Ik ken geen andere **burgerlijke** overheid, **dan** een **overheid die het** zwaard **draagt** en **kan** me weinig voorstellen bij een 'paradijselijke' burgerlijke overheid die de **ongebonden-**

heid van mensen niet **hoeft** te bedwingen. Onze belijdenis kennelijk **ook** niet.

3. Het is te sterk gesproken wanneer gesteld wordt, dat confessionele Gereformeerden **vanouds** de **paradisale** oorsprong van het overheidsgezag leerden. Om **een** goed **gereformeerde** te noemen: Calvijn zag in zijn indrukwekkende bestrijding **van** de doperse radicalen geen **aanleiding** om zich te verschansen achter een paradijselijke oorsprong van de overheid (zie **het laatste hoofdstuk van zijn Institutie over de burgerlijke overheid**). Daarin volgde Calvijn Augustinus, die eveneens **benadrukte**, dat God overheden heeft gegeven om de macht **van** de zonde te beteugelen. Guido de Brès en Abraham Kuiper noemde ik al.
4. Er is geen belijdenisgeschrift zo sterk **anti-dopers als de** Nederlandse Geloofsbelijdenis! Zie o.m. artikel 36. Het zou wel merkwaardig zijn, dat wie daarbij aansluit in dopers vaarwater terecht **zou komen...** Kennelijk **willen** we soms nog wat **meér** anti-dopers zijn **dan** Guido de Brès. Ik heb geen speculatieve opvatting over een paradijselijke overheid **nodig**, om me tegen de doperse leer te weer te stellen en heb genoeg aan **wat Paulus** en Petrus in het Nieuwe Testament aan positieve dingen zeggen over de overheid als instelling van G d . Naarmate de samenleving **seculariseert** en naarmate de overheid paarser **zal** worden zullen **we**, naar ik aanneem, minder behoefte voelen aan de enigszins idealiserende **overheidsopvat-**

ting, die onder ons de ronde deed.

5. Misschien denkt iemand: **waar** maken we ons **druk over?** Die reactie zou in de lijn liggen van wat J. Douma schreef **in** zijn Politieke Verantwoordelijkheid: 'Discussies over de vraag of **de overheid in de schepping** gefundeerd is, of van na de zondeval, lijken **mij** verloren tijd' (p. 145). **Voorzover** deze uitspraak anti-speculatief bedoeld is, ben ik het ermee eens. Toch vind ik het schrijven van

deze korte reactie geen verloren **tijd**. Het **zou** misschien van betekenis kunnen zijn voor de toekomstige samenwerking tussen GPV, RPF en SGP de eenvoudige taal van **artikel 34 NGB op-nieuw te lezen**.

De samenwerking **staat** op dit moment behoorlijk onder spanning. Dat heeft niet alles, wél veel te maken met een verschillende kijk op de politieke verantwoordelijkheid van vrouwen. Wanneer het waar zou zijn, dat de bijdrage **van man-**

nen en vrouwen in het **politieke** leven niet naar de maatstaf van het paradijs gemeten **moet worden**, kan er voor SGP-ers ruimte komen om onkrampachtig de bijdrage van de vrouw in de politiek te verwelkomen. Wat we in het christelijk huwelijk en in de **christelijke** gemeente vast willen houden is niet **automatisch** relevant op het politieke terrein. Om **die afgrenzing** gaat het mij.

 <p>Ook verkrijgbaar bij de boekhandel</p>	<p>boeken van Ds. D. Los</p> <p>Pastorale pastilles</p>	<p>Pastorale pastilles <i>enkele grepen uit een boeiend en veelzijdig pastoraat</i></p> <p>Graag wil de auteur die mensen tegemoet komen die hem vertelden zijn pepernoten te hebben opgezogen. Om er op die manier nog langer van te genieten. Een ware delicatessen voor de fijnproevers.</p> <p>208 pag., ing., f 22,00</p>	<p>Pastorale pepernoten <i>enkele grepen uit een boeiend en veelzijdig pastoraat</i></p> <p>'Een kostelijk boek. Je hoort de auteur zijn belevenissen vertellen! Het boek kenmerkt zich door de typische 'Los-humor' (iets anders dan losse humor) en de Gereformeerde peperkorrels die er in te vinden zijn'</p> <p>206 pag., ing., f 22,00</p> <p> Oosterbaan & Le Cointre B.V. Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591</p>
--	---	---	---

donatus

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel. Al sinds 1852 dé verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen, maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden. Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoffvan Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

PRAKTISCHE THEOLOGIE IN KAMPEN

C.J. de Ruijter

Praktische theologie in Kampen

Wat gebeurt er eigenlijk allemaal in Kampen? *Dut is een vraag die in de kerken nog wel eens gesteld wordt. En het is duidelijk dat het dan niet gaat over het onderlopen van de IJsselkade of de plannen voor de tunnel onder de rivier door. de kerken wordt met 'Kampen' vaak kortweg de Theologische Universiteit bedoeld.*

Er is in de kerken altijd belangstelling geweest voor wat er aan de TU gebeurt. En dat is logisch. Daar worden de predikanten opgeleid. Alleen al om die reden voelen velen zich sterk betrokken bij het reilen en zeilen van de theologische opleiding. De jaarlijkse schooldag bewijst het.

Vraag naar communicatie

Toch lijkt het alsof er de laatste tijd ook op een wat andere manier behoefte is aan informatie en communicatie. Dat heeft ongetwijfeld te maken met de situatie waarin de gereformeerde kerken op dit moment verkeren. Die situatie kenmerkt zich onder andere door veel nieuwe ontwikkelingen, ingrijpende veranderingen op menig punt en soms ook een uit elkaar groeien van overtuigingen. Daarbij gaat het over thema's die wezenlijk zijn voor ons kerkelijk leven: liturgie, prediking, ambt, gemeente-opbouw en belijdenis zijn steeds terugkerende onderwerpen. Dat maakt veel discussies los. Discussies die gevoerd worden op het grondvlak binnen de gemeenten, maar ook op vergaderingen en in de kerkelijke pers.

Het is logisch dat daarbij ook regelmatig de vraag gesteld wordt: 'Wat gebeurt er eigenlijk in Kampen?' Als er in de kerken discussie gevoerd wordt, is men ook benieuwd naar standpunten die in Kampen ingenomen worden. Je mag veronderstellen, dat daar in ieder geval systematisch nagedacht wordt over de genoemde thema's. En dan ontstaat behoefte aan informatie en communicatie op zulke punten. Maar soms kan die vraag ook een wat meer bezorgde klank hebben. Als er eens een jonge dominee een wat opvallende stelling verdedigt. Of er is een kerkelijk examen dat vragen oproept. Dan kan er in zo'n vraag wat meer vrees doorklinken: 'Gaat het daar eigenlijk allemaal nog wel goed? Biedt de opleiding nog wel genoeg aan de studenten om degelijke gereformeerde dominees van hen te maken?'

Hoe dan ook, er is vraag naar communicatie met 'Kampen'.

Een lijntje met Kampen

Natuurlijk wordt zo'n vraag in Kampen zelf ook opgevangen. Er komen vanuit de kerken genoeg signalen in die richting om te peilen wat er leeft. En als het even kan

willen we daar ook graag iets mee doen. Wie een echte vraag negeert moet niet rekenen op goede communicatie. Daarom ben ik blij dat ik hier een initiatief kan aankondigen, dat op een bescheiden manier wil voorzien in de behoefte aan communicatie.

Het initiatief is afkomstig van de Vakgroep Praktische Theologie. Dat is een naam waarmee we de vakken aanduiden waarin systematisch nagedacht wordt over o.a. prediking, catechese, pastoraat, gemeente-opbouw, liturgie en zending'. Wie dat rijtje vakken bekijkt merkt, dat juist op die terreinen op dit ogenblik vrij veel vragen leven. Er is op die gebieden een bezinning op gang gekomen, die in het kerkelijk leven diep ingrijpt. En juist daarom is de behoefte aan communicatie ook zo groot.

Het initiatief komt hier op neer, dat de genoemde vakgroep regelmatig publiceren wil over vragen die op deze terreinen een rol spelen. We willen zo graag naar de kerken toe communiceren waar we in Kampen mee bezig zijn. Op die manier hopen we een systematische inbreng in de bezinning te kunnen hebben en tegelijkertijd het gesprek te bevorderen. Wat ons betreft willen we dus graag ook in gesprek komen met onze lezers. We staan open voor vragen, kritiek, wensen enz. Op die manier hopen we de kerken te dienen in de huidige situatie.

We zijn dankbaar dat 'De Reformatie' ruimte biedt om zo een lijntje naar 'Kampen' te leggen. Met nadruk noemen we het een lijntje. Er gebeurt in Kampen natuurlijk veel meer, dan wat in deze vakken aan de orde komt. En daar zou ook veel over te zeggen zijn. Dit lijntje is

dan ook **geen** officieel kanaal waarlangs de TU als geheel communiceren wil met de kerken. Het gaat hier alleen om de genoemde vakgroep. Maar we zijn er wel van overtuigd, dat zeker op dit terrein de communicatie zeer gewenst is.

Wat, hae en wie?

Hoe denken we ons de communicatie in?

We denken, dat het niet goed is ~~der~~ lei thema's tegelijk aan de orde te stellen. Daarom hebben we er voor gekozen voorlopig hier eerst een aantal thema's rond de prediking aan te snijden. Een onderwerp, waar veel belangstelling voor bestaat, waar veel vragen over gesteld worden en dat *blifvend* onze aandacht verdient. We hebben voorlopig een programma van ongeveer een jaar opgesteld om de belangrijkste elementen van de interne bezinning aan de opleiding door te geven. Zo de Here wil zullen gemiddeld elke maand ongeveer twee artikelen verschijnen, uitgezonderd de zomermaanden. Een globale aanduiding van dat programma vindt u in een kader-tje bij dit artikel.

We kunnen ons voorstellen dat er naar aanleiding van die artikelen vragen loskomen. Graag zelfs. Stuur u die op naar ons adres². Zo kan het gesprek op gang komen. In de loop van de volgende artikelen hopen we die dan te verwerken. En anders zullen we proberen een aantal vragen afzonderlijk aan bod te laten komen.

Tenslotte wil ik graag de leden van de vakgroep kort bij u introduceren. Dan weet u een klein beetje vanuit welke achtergrond bepaalde artikelen geschreven zijn.

In de vakgroep draaien op dit moment de volgende personen mee (in alfabetische volgorde):

Drs. J.R. Douma te Kampen, afgestudeerd in de theologie met specialisatie homiletiek (preekleer).

Werkzaam als wetenschappelijk assistent aan de TU. Hij bereidt een proefschrift voor over 'Meditatie in het preekproces'.

Drs. C. van Dusseldorp, Gereformeerd predikant te Mussel. Afgestudeerd in de theologie met specialisatie homiletiek. Hij bereidt een proefschrift voor over 'Narrativiteit en preek'.

Drs. C.J. Haak te Kampen. Universitair docent Zendingwetenschap, Godsdienstwetenschap en Evangelistiek aan de TU.

M.E. Hoekzema te Dalfsen. Universitair docent Didactiek van de catechese, Psychologie en Theorie ambtelijk handelen aan de TU.

Drs. S. de Jong, Gereformeerd predikant te Buitenpost. Afgestudeerd in de theologie met specialisatie ambtelijke vakken. Hij is bezig aan een studieproject over 'Prediking en wetticisme'.

Drs. P.W. van de Kamp te Zwolle. Universitair docent Poimeniek, Diaconiek en Homiletiek aan de TU.

Hij bereidt een proefschrift voor over 'De kerk in de stad en verstedelijkte gebieden'.

Dr C.J. de Ruijter te Kampen. Hoogleraar Ambtelijke Vakken aan de TU.

Als secretaris van de vakgroep fungeert drs. P.W. van de Kamp, terwijl ondergetekende voorzitter is. De artikelen zullen gepubliceerd worden onder verantwoordelijkheid van de auteurs zelf. Maar tegelijkertijd zal die verantwoordelijkheid 'gedekt' worden door de vakgroep. Alle publicaties worden vooraf in de vakgroep besproken en zonodig bijgesteld.

We hopen op deze manier de kerken van dienst te zijn bij de bezinning op en het gesprek over de dingen die essentieel zijn in het leven van de kerken. Het lijntje is gelegd door mensen. Moge de Here het zegenen met het oog op Zijn werk.

Dit artikel is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van de Vakgroep Praktische Theologie

¹ De gebruikelijke aanduiding tot nu toe was diaconologie. Die naam blijkt echter voor misverstand vatbaar, alsof het in dit vak vooral gaat over diaconale vragen. Een meer informele naam voor deze vakken is de aanduiding Ambtelijke Vakken. Die naam &kt de inhoud al veel meer, maar lijkt zich te beperken tot k-ambt. Nadrukkelijk willen we

binnen de genoemde vakken heel de gemeente binnen het blikveld halen. Mede vanwege deze overwegingen is gekozen voor de aanduiding Vakgroep Praktische Theologie. We willen nog wel graag een keer uitvoeriger op die naamgeving terug komen in verband met diverse vragen die daar aan vastzitten.

² Vakgroep Praktische Theologie
tav drs. P.W. van de Kamp
Postbus 5026 8260 GA Kampen.

Voorgenomen publicatieprogramma:

oktober:

**Uitgangspunten voor een eigentijdse
gereformeerde preekvisie**

november:

**De situatie van de hoorder als factor
in de preekvoorbereiding**

december:

Uitleg en toepassing

januari:

**De preek als communicatief gebeu-
ren**

februari:

Doelgericht preken

maart:

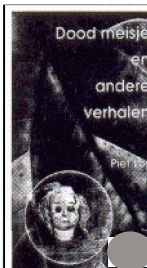
De persoon van de prediker

april:

Preekvorm en -structuur

mei:

Narratief preken?

Piet Los

**Dood meisje en andere
verhalen**

Ook in deze uitgave formuleert hij op een treffende en heldere wijze zijn gedachten waarbij ook voor u de situatie herkenbaar is. Een kostelijk boek.

112 pag., ing., f 19,50

Verkrijgbaar bij

Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25, 4460 AA Goes, Telefoon 0113-215591

KERK EN LANDBOUW OP SUMBA

B. Bolt

K kerk wereldwijd

Woord en Daad gaan hand in hand bij het werk van De Verre Naasten in ontwikkelingslanden. Dat wordt in de voorlichting van de vereniging De Verre Naasten steeds uitgedragen. Maar wat houdt dat nu concreet in. voor kerkelijks is er aan werk van bijvoorbeeld landbouwkundigen? De praktijk van de afgelopen jaren op Sumba maakt duidelijk dat de 'Daad' bij het 'Woord' de kerken op weg helpen naar zelfstandigheid. Want is DVN-werk niet puur technisch werk, waar weinig 'Woord' aan te pas komt?

Toen de Gereformeerde kerken (GGRI) op Sumba (Indonesië) geacht werden zelfstandig te zijn, werd door de zendende kerk van Zwolle de jaarlijkse subsidie, die nog werd verstrekt, afgebouwd. De GGRI moesten nu ook in financieel opzicht zelfstandig verder. De leden van de gemeenten hadden nu zelf voor de instandhouding van de erediensten te zorgen. De omstandigheden op Oost-Sumba waren echter van dien aard dat dit een moeilijke opgave was. De bevolking leefde hoofdzakelijk van de landbouw. De grond was arm; regen bleef vaak uit en misoogsten kwamen regelmatig voor. De hulp van 'De Verre Naasten' (DVN) werd ingeroepen.

Een stukje kerkgeschiedenis

Op Sumba zijn veel protestantse kerken. Hiermee vormt Sumba een uitzondering op de andere eilanden in Indonesië, waar de Islam overheerst. Tot het einde van de vorige eeuw

heerste er alleen nog het heidendom in de vorm van & Marapu, de voorvaderverering. Het goddeloos leven en de stammentwisten op Sumba waren zo ernstig dat de resident uit Kupang na een bezoek aan Sumba, eind vorige eeuw, niet alleen besloot een peleton militairen te plaatsen, maar ook aan 'Nederland' te vragen zendelingen te sturen.

In 1881 werd door de Gereformeerde Zendingsvereniging de eerste zendeling uitgezonden en in het begin van deze eeuw volgden anderen, die werden uitgezonden door de Gereformeerde Kerken. Na een moeizame periode werden de eerste kerken geplant.

Na de Vrijmaking werd het zendingswerk namens & vrijgemaakte kerken voortgezet door de kerk te Zwolle. Inmiddels had toen op Sumba ook een splitsing plaatsgevonden in de kerken in een 'synodaal' (vooral op West Sumba) en een 'vrijgemaakt' deel (Oost Sumba).

In het vrijgemaakte deel deed zich later nog een splitsing voor in verband met de zogenaamde Goossens-kwestie. In grote lijnen zijn de protestantse kerken in drie groepen ingedeeld: de GKS, (zeg maar de grote protestantse volkskerk), de GBS (de zgn. Goossens-kerken) en de GGRI (de gereformeerde kerken in Indonesië die in één kerkverband verkeren met de GGRI op Irian Jaya en Kalimantan Barat). Met de kerken van de GGRI hebben onze kerken een zusterkerkrelatie. De gemeenten en hun leden worden door de vereniging De Verre Naasten in samenwerking met de zusterorganisatie Yakerrsum (YRM), ondersteund met een ontwikkelingsprogramma, voornamelijk op het gebied van landbouw.

Leefomstandigheden

De meeste inwoners van Oost-Sumba zijn voor hun bestaan afhankelijk van de landbouw. Dat geeft in veel gevallen problemen. Sumba is in hoofdzaak een bergachtig gebied. Juist in de berggebieden hebben van ouds her zich de inwoners gevestigd. Uit (oorlog)strategisch oogpunt zijn de dorpen op de berghellingen gebouwd. Voor hun voedsel en andere levensbehoeften zijn de bewoners aangewezen op de akkers op de steile hellingen. Mais, rijst en casave vormen het hoofdvoedsel. Elke familie verbouwt zijn eigen voedsel. De oorspronkelijke begroeiing, meestal bos, wordt (werd) gekapt en opgeruimd voor het verbouwen van genoemde gewassen. Door gebrek aan (groen)bemesting wordt de grond uitgeput en door invloed van zon en regen ontstaat sterke erosie. Daarom moet steeds een nieuw veld worden aangelegd. Op deze wijze

blijft er weinig begroeiing en **beschikbare grond** over op de **berghellingen**. Dit **was voor** de overheid en DVN/YRM aanleiding om transigratie naar lager gelegen vlakten te bevorderen. Dit lukt maar ten dele omdat **Sumbanezen** er sterk aan hechten te blijven wonen **waar** hun voorvaders zijn begraven. Op enkele plaatsen staat de overheid het blijven **wonen** in de bergen **toe**, mits dan begeleiding bij duurzame landbouw plaatsvindt.

Instandhouding eredienst

Instandhouding van de eredienst is **sen wat** verouderd **begrip**, **maar** de meesten onder ons **begrijpen** wel wat dit betekent: ervoor zorgen dat het kerkelijk werk doorgaat. De dominee moet worden betaald, er moeten gebouwen zijn die ook **weer** onderhoud vragen, er zijn kosten omdat we **in een kerkverband** leven. Hoe **moet** men hier op Sumba mee aan, **waar** de mensen amper genoeg te eten hebben en **waar** men de scholing **voor de kinderen** niet kan betalen? Was dat niet **wat** te gemakkelijk gezegd van Zwolle, dat men zich nu zelf maar moest bedruipen. Een kerkgebouwtje opzetten met lokale middelen is nog wel te doen, maar hoe betaal je nu een predikant terwijl je zelf tekort **komt**. Nu is het op Sumba, evenals in veel gebieden, heel gewoon dat de dominee ook boer is en zo zijn kost verdient. Maar ideaal is die situatie niet. Het is daarom niet zo verwonderlijk dat de kerken in Sumba een **beroep** deden op DVN. Te **meer** nog daarer in het **verleden** minder goede ervaringen **waren** met het bieden van hulp in **schaarste perioden**. In perioden van misoogsten en honger werd er door Nederland geld **beschikbaar** gesteld om rijst te kopen. **Toen** dat systeem eenmaal werkte had **men** nogal gauw honger. Het resultaat was echter wel dat na verloop van tijd de **heidenboeren** **aanmerkelijk** betere **oogstresultaten** hadden dan de **christenboeren**. De **heidenen** moesten zich blijven inspannen omdat

zij niet werden geholpen. Het werd dus tijd dat er een duurzaam **hulpprogramma** werd opgezet waardoor de leden van de kerken in een positie **zouden** komen waarin ze in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Tevens zouden ze inhoud **kunnen** geven aan hun verantwoordelijkheid bij de instandhouding van de eredienst en het omzien **naar** de naaste.

DVN en YRM in beeld

Een belangrijk doel van DVN is de ondersteuning van het zendingswerk en het kerkelijk **opbouw**-werk. Op die terreinen wil DVN zo hulp bieden dat **jonge** christenen in staat worden gesteld om te leven als mens Gods. Om te **kunnen** zorgen voor gezin, kerk en maatschappij. Om te **kunnen** leven als levende stenen van Christus' gemeente. Spoedig na de **komst** van DVN op Sumba werd de lokale zusterorganisatie **Yakerrsum** opgericht. **YRM** streeft hetzelfde **doel** na als **DVN**. Samen wordt gewerkt aan hetzelfde **doel**: er aan **meewerken** dat de kerken van de GGRI op Sumba zelfstandig **kunnen** functioneren. **YRM** heeft als **haar** doelstelling verwoord: *hes verbeteren van het levenspeil van de bevolking van Oost-Sumba in het algemeen en van de leden van de gemeenten van de GGRI in het bijzonder*. De leden worden mee hierdoor gestimuleerd om een verantwoorde bijdrage te leveren aan een gezond kerkelijk leven. Zoals gezegd zijn de meeste kerkleden afhankelijk van de landbouw. Daarom richt YRM zich ook **vooral** op een goed **landbouw**-programma, zodat de **beren** hierdoor in staat worden gesteld een hoger levenspeil te bereiken. Er wordt in de eerste plaats **gewerkt** in die (berg)dorpen waar zich een **gemeente** van de GGRI bevindt. Zodra **YRM** daar werkt **zijn** uiteraard andere dorpsbewoners ook **welkom** bij de (voorlichtings)programma's. Het komt echter ook voor dat **boerengroepen** van andere kerken

(GKS of GBS) aan **YRM** vragen om voorlichting nadat **ze de** resultaten bij anderen hebben gezien. **Voor** zover hiervoor tijd en **mankracht beschikbaar** is **wordt op** deze **hulpvraag** ingegaan.

YRM beschikt over een goed opgeleide en getrainde staf **om** de boeren goede voorlichting te geven en **aan** te sporen tot het gebruiken van verbeterde **landbouwmethoden**. In de bergen is vanwege de **bovenge**-noemde problematiek een speciale aanpak vereist. Kort samengevat: een **vorm** van **duurzame** landbouw wordt gestimuleerd. YRM is hierin gespecialiseerd en **begeleidt** deze vorm van landbouw. De **hoofddactiviteiten** zijn **bodemconservering** (erosiebestrijding) en verbetering van de **bodemvruchtbaarheid**. **Erosie**-bestrijding **gebeurt** door het systeem van de zgn. **tterrassering**. Op hoogtelijnen worden stenen muurtjes of groenbemestingsgewassen geplaatst. Hierdoor wordt wegspoelen van de **grond** voorkomen. Op deze gronden worden groenbemers verbouwd om de **vruchtbaarheid** van de grond te verbeteren en in stand te houden. Deze **groenbemers** zijn **namelijk** in staat het belangrijke **voedingselement** stikstof, in de grond vast te leggen, waarna het door de **gewassen** weer kan worden gebruikt. Ook maakt men gebruik van het mulch-systeem, door het loof van het gewas, als meststof, over de **grond** te **verspreiden**. Naast de hoofdgewassen maïs, cassave en rijst, wordt het verbouwen van 'bijgewassen' bevorderd. Dit gebeurt in de 'tussen'seizoenen, de droge tijd. Het verbouwen van bijgewassen geeft een betere benutting van de grond, een **gunstige** vruchtwisseling en een betere arbeidsverdeling. De vruchten van deze gewassen dragen bij aan een meerzijdige **voeding** en de extra opbrengsten kunnen op de markt worden verkocht, waardoor meer koopkracht ontstaat. Om dezelfde redenen worden **vruchtbomen** als erfbe-

planting aanbevolen.

Het YRM-programma bevat meer onderdelen en wordt ondersteund door cursussen en bijbelstudies.

Evaluatie

DVN helpt ook al jaren bij de opbouw van de YRM-organisatie, en bij haar groei naar zelfstandigheid. Voor de begeleiding van het gehele programma heeft DVN haar medewerker ir. Indyo Surjowitjaksono beschikbaar gesteld. Hierdoor is het mogelijk dat YRM vrij onafhankelijk van DVN kan opereren, ook al geeft DVN nog jaarlijks financiële steun voor de uitvoering van het YRM-programma.

Eens in de twee jaar wordt het programma door DVN geëvalueerd. Samen met een aantal Sumbanese leden van het evaluatie-team worden verschillende aspecten van het werk bekeken. Hiervoor worden verschillende boerengroepen in de bergdorpen bezocht om de nodige informatie te verkrijgen en om de vorderingen te volgen. Uiteraard wordt gekeken naar de landbouwkundige aspecten en de vorderingen op dat gebied. Maar tijdens een dergelijke evaluatie wordt de uiteindelijke doelstelling niet uit het oog verloren. Er wordt ook steeds gevraagd of en hoe men een deel van de resultaten gebruikt voor de kerk. Men is bij het beantwoorden dan vrij open en geeft ook eerlijk toe dat de eerste geldelijke inkomsten (voor velen een nieuw fenomeen!) meestal eerst voor kleding en dergelijke worden gebruikt. Maar wel valt op dat, als er meevalers zijn dan ook de tienden aan de kerk worden gegeven. En van bepaalde gezamenlijke projecten wordt vooraf afgesproken dat bij verkoop 10 % aan de kerk wordt afgedragen. Dit gebeurt bijv. met de vee-Miet-programma's. Er doen zich ook grappige verwikkelingen voor. Eens waren we op evaluatie-bezoek bij boerengroepen van de 'Goossens'-kerk. We vroegen of ze, nu ze betere resultaten hadden, ook dachten aan de

tienden voor de kerk. We merkten grote verlegenheid. Vond men hier deze vraag ontactisch? Even later kwam de aap uit de mouw. Men begreep uit onze vraag dat wij vonden dat ze nu ook tienden aan de GGRI moesten geven omdat YRM een organisatie van de GGRI is. We hebben hen uit de droom geholpen en gezegd dat dat niet de bedoeling was.

Samenwerking met de theologische school

Ds. Mitingu is curator van de STM, de predikantenopleiding op Sumba. Tot voor kort was hij ook bestuurslid van YRM en maakte enkele evaluaties mee. De aanpak van het cursusprogramma, gecombineerd met bijbelstudies en de gesprekken met de boeren sprak hem erg aan. Hij heeft in juli jl. gevraagd of hij het evaluatieteam mocht vergezellen en voorlichting geven over een nieuwe cursus die de STM gaat aanbieden. De STM heeft een cursus opgezet om kader binnen de kerken te trainen. 'En omdat', zei hij 'YRM en de STM hetzelfde doel dienen is het goed om tijdens deze bezoeken de kerken op te roepen zoveel mogelijk cursisten naar deze cursus te sturen'.

Omgekeerd worden door de DVN-uitgezondene ook cursussen aan de

STM gegeven om de toekomstige predikanten wegwijs te maken bij een zelfredzaamheids-programma. Dat dit werkt, bleek onder andere uit de vraag die van ex-STM-studenten kwam die nu op Timor en Savu werken. Tijdens een ontmoetingsdag in Kupang kwamen cursisten van ds. Knigge uit de GGRI en de Musyafirkerken van die eilanden bijeen en is er over de mogelijkheid van een soort YRM-programma gesproken ten behoeve van die kerken.

Het programma van DVN/YRM begin? zijn vruchten af te werpen. Woord en Daad helpen de kerken op weg naar zelfstandigheid.

e oplossing van 'Het geheim'

Ali C. Drost-Brouwer
Ronald-trilogie

...God teruggevonden.
Dat is wat ik vooral
goed vind in dit boek.
...De hoofdpersonen in dit
boek proberen te leven
zoals God het van hen
vraagt: dat komt door het
gehele boek duidelijk
naar voren...
Debora van Vuren, 14 jaar.

OOSTERBAAN & LE COIMRE B.V. GOES

Godsdienst op Russische scholen

Wim Westerman schreef een interessant artikel in het *Centraal* Weekblad van 19 september jl. over godsdienstonderwijs in Rusland. Vroeger werd 'wetenschappelijk atheïsme' onderwezen; vandaag is dat vervangen door 'godsdienstgeschiedenis'. De voormalige docenten atheïsme houden zo hun werk:

De handleiding die in 1981 in Moskou verscheen bedoeld was voor leraren die leerlingen in het 'wetenschappelijk atheïsme' moesten inleiden, **was** duidelijk.

'Ouderwetse vooroordelen en godsdienstig bijgeloof brengen bij mensen een wereldbeeld **aan** met onjuiste, anti-wetenschappelijke begrippen, dat zonder enige twijfel hun persoonlijk leven **beïnvloedt** en hen maatschappelijk inactief maakt. In wezen ontnemen godsdienst mensen de vreugden van het leven van alledag en vernietigt de creativiteit van individuele personen en **misvormt** hun bestemming.' Het onderwijs in wetenschappelijk atheïsme had het godsdienstonderwijs verdrongen.

Nieuwe namen

Hiervan was vooral sprake in het hoger onderwijs, waar het kader voor de communistische samenleving werd opgeleid en ieder zichzelf respecterende universiteit een leerstoel 'wetenschappelijk atheïsme' had. Na glasnost, perestrojka, de val van de Berlijnse muur en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, werden deze **leerstoelen** een voor een afgeschaft. Maar de meerderheid van de docenten bleef. Uit een onderzoek dat de Engelse Ruslandkenner **Sutton** **verrichtte**, bleek dat de meesten van hen nu theologie, godsdienstsociologie, godsdienstwetenschap of **godsdienstgeschiedenis** doceren. Want nagenoeg iedere instelling **voor** hoger onderwijs in Rusland, de Oekraïne of Wit-Rusland heeft de opleiding tot wetenschappelijk atheïsme vervangen door een **van** die studierichtingen. Vooral aan de hand van de oude studieboeken wordt daarbij nu duidelijk gemaakt dat wat tot voor

kort anti-wetenschappelijke begrippen heette en mensen negatief **beïnvloedde**, bij nader inzien toch heel **wel positief is**.

Verkeerde richting

Ook op lagere onderwijsniveaus is de knop zo omgezet. In 1918 had de Raad van Volkscommissarissen godsdienstonderwijs in scholen **verboden**. Zulk onderwijs **was** niet nodig, want de Sovjet-Unie kende slechts **één** officiële ideologie, de **marxistisch-leninistische**. Die stond **model voor** de vorming van de jonge generaties. Leraren werden in eerste instantie beschouwd als inleiders in deze ideologie. Godsdienstonderwijs zou daarbij alleen maar belemmerend werken en moest **daarom** worden bestreden. Vandaar **handleidingen** als de **eerder** genoemde uit 1981, die als bijsluiter fungeerde bij een **serie** posters ter bestrijding van godsdienst (zowel **christendom**, jodendom als islam).

Een **van** de posters toont een grootmoedertje die haar kleinzoon naar de kerk sleurt. Het joch torst een veel te zware Bijbel op zijn rug, terwijl naar school dartelende kinderen met hanteerbare **schooltasjes** op de mg ook op de posters staan afgebeeld. Het opschrift op deze prent: 'Er bestaat het licht van het onderwijs, er bestaat wetenschap, er bestaat de wereld van kunst en werk, maar een oud grootmoedertje dwingt haar kleinzoon de verkeerde richting **in** te gaan'.

Inmiddels zijn deze posters van de muren verdwenen en behoeven de leraren de kinderen niet meer marxistisch-leninistisch ideologisch te **vormen**. Het wetenschappelijk **atheïsme** is als vormende waarde binnen het onderwijs geschrapt.

Dordt onder de sekten

In 1992 **nam** het Russische parlement een wet aan die godsdienstonderwijs buiten schoolverband, zoals zondagsscholen, mogelijk maakte en binnen de scholen werd 'godsdienstgeschiedenis' Toegelaten. Twee jaar later ging de wetgever nog verder. Confessioneel godsdienstonderwijs werd, op facultatieve basis, zelfs mogelijk binnen de

G.J. van Middelkoop

M meegelezen

staatsscholen. Maar deze regeling leverde zoveel discussie op, dat uiteindelijk de klok werd teruggedraaid en het slechts mogelijk bleef om 'geschiedenis van de godsdiensten' te onderwijzen.

De discussie kwam met name op **gang** omdat vele, vaak **fundamentalistische** en sektarische **organisaties**, van buiten de Russische staatsgrenzen, zich stomen op de vrijheid om confessioneel godsdienstonderwijs te verzorgen. Zo overspoelden in zeer korte tijd Jehova-getuigen, zuidelijke baptisten uit de Verenigde Staten, mormonen en leden van de Scientology **Church** scholen in grote Russische steden. De **Moonsekte** distribueerde gratis duizenden **schoolboekjes** over tientallen scholen in **Sint Petersburg**. En hier en daar doken ook, als schoolboek **bedoelde**, Russische **vertalingen** van de Dordtse Leerregels op.

Het lag voor de hand dat van de zijde van de Russisch-Orthodoxe Kerk, die het Russische grondgebied **min** of meer als een heilig land beschouwt en **altijd** al de neiging had om niet-orthodoxe groepen afstandelijk te **beoordelen** en vaak vlug is met het uitreiken van het etiket 'sektarisch', met grote argwaan werd gereageerd.

Geschiedenisleraren

Mede daarom kwam de discussie op gang die ertoe leidde dat de godsdienstpedagogische klok werd **teruggedraaid** van confessioneel godsdienstonderwijs naar 'godsdienstgeschiedenis'. Gelijktijdig bleek dat **ook** nog **praktische** voordelen te hebben. Want **godsdienstgeschiedenis** ligt, ontdaan van de scherpe kantjes van voorheen, aardig in **&** buurt van wat voorheen als wetenschappelijk atheïsme werd onderwezen. Zolang er nog

geen nieuwe **studieboeken** zijn, **kunnen zo nog de oude boeken** worden **gebruikt**. Daarnaast bleken er voldoende leraren **te** zijn om **godsdienstgeschiedenis** te onderwijzen. Geschiedenisleraren namelijk. (...)

Terwijl de Orthodoxe kerken in de voormalige Sovjet-Unie keer op keer aangeven moeite te hebben met **kerken en** sekten die ontstaan zijn bij de scheuring in 1054, van het christendom in een **westerse** en een **oosterse** variant en daarmee verhuld tonen absolute voorkeur te hebben voor **orthodox-confessioneel** godsdienstonderwijs, steunen deze kerken toch het compromis van de **godsdienstgeschiedenis** in de scholen. Zo geeft de Orthodoxe kerk van Wit-Rusland van harte support aan het initiatief van de **Wit-Russische** ministeries van onderwijs, werkgelegenheid en van economie (!) om samen met de nog maar enkele **jaren** oude theologische faculteit in Minsk een leerplan voor **godsdienstgeschiedenis** voor de scholen te ontwikkelen. En in oktober organiseren de Oekraïense kerk, de overheid en **universiteiten** een conferentie over leerplanontwikkeling voor het onderwijs in **godsdienstgeschiedenis** in de Oekraïense staatsscholen.

Is geloof toch goed voor je gezondheid?

De **Bazuin** van 3 oktober vertelt ons, dat psychotherapeuten het **belang** van geloven weer erkennen: religie **mag weer in de spreekkamer** staan erboven. Steeds meer therapeuten **beseffen** dat de religieuze beleving van hun cliënten een belangrijk hulpmiddel kan zijn. Niet alleen **wanneer** de religieuze **achtergrond** de psychische **problematiek** heeft veroorzaakt. Maar ook omdat geloof en levensbeschouwing voor mensen soms een helende bron blijken:

De meer open **houding** van **psychotherapeuten** tegenover geloof, religie en levensbeschouwing **ontwikkelt** zich in een opmerkelijk tempo, zeker gezien de overtuiging waarmee velen dit **onderwerp** jarenlang buiten de spreekkamer hielden. De psychologie bood voldoende ge-

reedschap om mensen te behandelen en religie was daarbij niet nodig, redeneerde men. Sterker nog, godsdienst werd door de beroepsgroep overwegend gezien als **een psychisch belastende, zo niet ziek-makendefactor**. Zeker door therapeuten die minder goede herinneringen bewaarden **aan** de morele last van hun eigen godsdienstige opvoeding, en zich daar krachtig tegen afzetten. Dat leidde in het gunstigste geval tot een ambivalente, maar vaker tot een negatieve houding tegenover de geloofsbeleving van cliënten.

Overigens is die houding ook verklaarbaar vanuit de historische ontwikkelingen in Nederland. Nadat de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) zich in de naoorlogse jaren had ontworsteld aan een overheersing door kerkelijke normen, volgde een periode die gekenmerkt werd door een **oneindige afstand tussen godsdienst en GGZ**. De godsdienstpsycholoog **Willem Berger** en de socioloog **Jacques Janssen** hebben dit **al** in 1980 vastgesteld. De ontzuiling van de toenmalige confessionele voorzieningen werd in 1983 definitief met de oprichting van de RIAGG's (Regionale Instellingen voor Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg).

Zowel in de daaraan voorafgaande jaren '60 en '70 als in de **eerste** tijd **daarna** leefde de ambulante GGZ **op gespannen voet** met het religieuze. Als cliënten hun therapeut durfden lastigvallen met geloofsvragen, werd dit **doorgaans** beschouwd als 'weerstand' tegen diens interventies. Volgens **Henk Rienties** (49), katholiek theoloog en psychotherapeut bij de RIAGG Westelijk Utrecht, spraken hulpverleners in die tijd **vooral** over godsdienst als **iets waar je neurotisch van** werd of **was**. 'Het **was** erg in om te zeggen dat je van **godsdienst** niet zo gezond werd, en veel therapeuten vonden het heel prettig om iemand te helpen die wat **los** wilde **komen** van de kerk.'

Onder invloed van verschillende factoren kwam in dat denken midden jaren '80 voorzichtig verandering. Zo ontstond in de GGZ de op-

vatting dat de voorgeschiedenis van mensen **belangrijk** is om zicht te krijgen op het ontstaan van hun problemen. Niet alleen de maatschappelijke positie van het gezin **van** herkomst, de school en de omgeving waarin men was opgegroeid bepaalden die voorgeschiedenis, maar ook het feit of men als man of **vrouw** was grootgebracht, en met weke religieuze overtuigingen. Dat inzicht **kreeg**, weet **Rienties**, een extra impuls toen de eerste migranten en vluchtelingen aanklopten bij de RIAGG's. 'Hun komst versterkte het besef dat het altijd van groot belang is om je zowel in de **psychoculturele** als **psychoreligieuze** achtergrond van cliënten te verdiepen. Dus ook in die van christelijke cliënten.' Belangrijk voor het tempo waarin de **mentaliteitsverandering** zich voltrok, was **ook** de **overheidserkenning** van de GLIAGG (1991), een landelijk opererende **RIAGG**, die zich richt op de bevindelijke en **orthodoxe** stroming binnen de protestantse kerken. De GLIAGG motiveerde haar **bestaansrecht** met het argument dat RIAGG-therapeuten **onvoldoende oog zouden hebben voor de geloofsbeleving van cliënten** uit **deze** stroming. Niet alleen Rienties, maar ook de hervormde theoloog en psychotherapeut **Jan Bodisco Massink** (53), werkzaam bij de RIAGG Amsterdam Zuid/Nieuw-West, denkt dat de GLIAGG de verandering in het denken wel degelijk bespoedigd heeft: 'Het heeft zeker een rol gespeeld, want met **&** GLIAGG ontstond voor ons toch **concurrentie**'. (...)

Geloof in de therapie

'Geloof speelt in elk geval heel vaak een rol in het **therapeutisch** proces. Die rol kan een negatieve functie hebben, waarbij ik **denk** aan een te scrupuleuze of te **schuld**-beladen opvoeding, maar **ook** een positieve. En wel als verwoording van **heel belangrijke overtuigingen en gevoelens**. Dat moet **je** van geval tot geval heel precies uitzoeken. Voor sommige mensen is het een waarde, voor anderen is het een last.'